

I. A fontosabb tudományos eredmények szemléje

A, A határon túli magyarság demográfiai sajátosságai

I. A kutatás tárgya

Határon túli magyaroknak nevezzük azokat a magukat magyarnak valló személyeket, akik Magyarország államhatárain kívül, de a Kárpát-medencén belül, a történelmi Magyarország egykori, elcsatolt területein élnek. Ide tartoznak a környező országokban élő magyarok, akik 1920. június 4-én, a trianoni békeszerződés értelmében kerültek a határainkon túlra.¹

Kutatásaim során – más területek mellett – a határon túli magyarság demográfiai sajátosságait vizsgáltam, különös tekintettel a rendszerváltozástól eltelt – 1991/1992 és 2011 közötti – időszakra. Az évszámok talán meglepőek lehetnek, ennek oka, hogy kutatásaim alapját a környező országok népszámlálási adatai adták. A velünk szomszédos országokban 1991/1992, továbbá 2001/2002, valamint a 2011-ben tartottak népszámlálásokat. A legutóbbi népszámlálásoknál a vizsgálódás több helyen nehézségekbe ütközött. Ukrajnában – 2001 óta – nem tartottak népszámlálást, ugyanakkor Ausztria és Szlovénia 2011-ben már ún. „regiszter típusú népszámlálást” alkalmazott, mely lehetetlenné tette a nemzetiségi, illetve a felekezeti statisztikai adatok vizsgálatát. Horvátország már 2001 óta nem közölt településsoros népszámlálási adatokat, ugyanakkor Románia és Szerbia sem publikálta még hivatalosan ezeket a statisztikai adatokat a 2011. évi népszámlálás vonatkozásában. Egyedül – eddig – Szlovákiában érhetőek el a 2011. évi szlovák népszámlálás településsoros adatai.

Vizsgálódásaim az egyes területek magyarságának népességfogyása kapcsán elsődlegesen a népmozgalmi folyamatokra terjedtek ki. Főképp a természetes fogyás, a vegyes házasságok (asszimiláció), illetve migráció kérdésköre foglalkoztatott. Ezeket az adatokat igyekeztem az adott térség népesedéstörténetével összefüggésbe hozni, ugyanakkor törekedtem a – magyarság számára, Trianon (1920) óta, sajnos, egyre jelentősebb – változások megragadására.

II. A határon túli magyarság számbeli alakulásáról „dióhéjban”

„Az 1919-20-ban általános pesszimista prognózisokkal szemben, melyek az új Magyarország életképességéről szóltak, a magyar gazdaság viszonylag gyorsan és sikeresen alkalmazkodott az új feltételekhez. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem nemcsak elérte, hanem jelentősen meg is haladta az 1913-ast. Az egyik legmegalapozottabb számítás szerint az 1913-as egy főre jutó GNP 1913-ban – trianoni magyar területre vetítve – az európai átlag 69%-ának, 1929-ben pedig 74%-ának felelt meg.”² A békeszerződés gazdasági következményei meglehetősen súlyosak voltak, mégis az igazi – máig ható – problémát az új államhatáron kívülre került magyarság (főként demográfiai és jogi) helyzete jelentette. A trianoni békeszerződés mellett, hogy az ország területének 67%-át elcsatolta, közel 3,2 millió magyart a határon kívülre rekesztett, a történelmi Magyarország magyar lakosságának 30,2%-át.³ A határon túli magyarság mellett meg kell különböztetnünk a Kárpát-medencén kívül élő magyarságot is, akik nagy – politikai, illetve gazdasági – „sorsfordulók” alkalmával szóródtak szét a világban.⁴

¹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Magyarok államhatárainkon túl*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010, 12. p.

² ROMSICS IGNÁC: *A trianoni békeszerződés*. Osiris, Budapest, 2001, 235. p.

³ 85 éve írták alá a trianoni békeszerződést. *Múlt-kor*, 2005. június 3.: <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=9982> (Letöltés ideje: 2016. október 11.)

⁴ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A határon túli magyarság demográfiai sajátosságai*. 31-45. pp. In: KARDOS LILI (szerk.): *Demográfia: kockázatok és perspektívák Európa szívében*. Az Európa-Tanulmányok Központ Füzetek, 5. füzet, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012.

Közel száz évvel Trianon után az egykori történelmi Magyarországhoz tartozó területeken élő magyarság nagyságrendjének meghatározásában, az eddigi utolsó, a 2011. évi népszámlálások segítenek.

Kutatásaim – illetve a statisztikai (népszámlálási) adatok – szerint a legjelentősebb határon túli magyar közösség Romániában él. A 2011. évi román népszámlálás szerint 1 227 623 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek Romániában. Ezzel az értékkel az ország népességének 6,5%-át alkották.⁵ Erdély, a Partium és a Bánság keleti részében 1 216 666 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, ezért az előbbieken említett térség népességének 17,8%-át tették ki.⁶

A második legjelentősebb határon túli magyar közösség a mai Szlovákiában él. A 2011. évi szlovák népszámlálás szerint 458 467 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, ezzel az értékkel Szlovákia népességének 8,5%-át alkották.⁷

Nagyságrendi sorrendben harmadik magyar határon túli közösség a Szerbiában élő magyarság. A 2011. évi szerb népszámlálás szerint 253 899 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek Szerbiában, ezáltal az ország népességszámának 3,5%-át alkották. A Délvidék területén 251 136 fő magyar nemzetiségű személy élt, mely értékkel a Délvidék népességének 13%-át tették ki.⁸

A nagyobb határon túli magyar közösség közül a negyedik a kárpátaljai magyarság. Sajnálatos, hogy Ukrajnában nem kerülhetett sor 2011-ben a népszámlálás végrehajtására, ezért csak becslések vannak a kárpátaljai magyarság lélekszámára vonatkozóan. Ekkor a magyarság becslés száma 141 000 fő körül lehetett.⁹

A 2011. évi horvát népszámlálás adatai szerint Horvátország területén 14 048 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, ezzel az értékkel az ország népességének 0,33%-át tették ki.¹⁰

Ausztriában és – a legkisebb határon túli magyar közösséget is magába foglaló – Szlovéniában legutóbb – 2011-ben – már ún. „regiszter típusú népszámlálást” hajtottak végre, mely nem tette lehetővé a nemzetiségi statisztikai adatok gyűjtését, illetve kimutatását. Ezért csak becslések vannak a várvidéki (burgenlandi), illetve a muravidéki magyarság lélekszámáról. Előbbi területen feltehetően 10 000 fő, az utóbbi, a muravidéki területen közel 4 000 magyar élhetett.¹¹

1. kép: A Magyar Szent Korona országainak közigazgatási egységei (1876-1918)

Forrás: *Osztrák-Magyar Monarchia vármegyéi a XX. század elején:*
<http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/vmlista.htm> (Letöltés ideje: 2016. október 28.)

⁵ Population and Housing Census, 2011: http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/Press-release-no-159_2011-Population-census-rezults.pdf (Letöltés ideje: 2016. október 11.)

⁶ Román Statisztikai Hivatal honlapja: <http://www.recensamantromania.ro/> (Letöltés ideje: 2016. október 11.)

⁷ Szlovák Statisztikai Hivatal honlapja: <https://slovak.statistics.sk> (Letöltés ideje: 2016. október 11.)

⁸ Szerb Statisztikai Hivatal honlapja: <http://popis2011.stat.rs/?lang=en> (Letöltés ideje: 2016. október 11.)

⁹ KAPITÁNY BALÁZS: *Kárpát-medencei népszámlálási körkép*. 55. p. In: *Demográfia*. 2013. LVI. évfolyam 1., MTA Demográfiai Bizottság – KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2013.

¹⁰ Horvát Statisztikai Hivatal honlapja: http://www.dzs.hr/default_e.htm (Letöltés ideje: 2016. október 11.)

¹¹ KAPITÁNY BALÁZS: *Kárpát-medencei népszámlálási körkép*. 56-57. pp. In: *Demográfia*. 2013. LVI. évfolyam 1., MTA Demográfiai Bizottság – KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2013.

II. 1. Erdély – A romániai magyarság demográfiai sajátosságai

Románia az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés alapján – Erdély, a Partium és a Bánság keleti részének hozzácsatolásával – nyerte el mai nyugati határait.

Erdély¹² földrajzilag Közép-Európában, a mai Románia észak-nyugati részén fekszik. A mai Romániában az Erdély néven ismert terület több mint a történelmi Erdély, hiszen magába foglalja a Partiumot – vagyis az egykori Magyar Királyság „részeit” – és a Bánság keleti felét is. Ezen térségek nélkül a történelmi Erdély területe mindössze 57 804 km². Erdély, a Partium és a Bánság keleti része összesen megközelítőleg 103 093 km².

Napjainkban, a Romániában élő magyarság jobbára az egykor Magyarországhoz tartozó területen él – a románok kívül – 12 másik népcsoporttal együtt, ezek aránya azonban két kivétellel – cigányok és németek (szászok és svábok) – nem éri el az 1%-ot.

A magyar nemzetiségűek száma Erdélyben a lakosság közel 20%-át (17,8%) teszi ki. Elsősorban Székelyföldön, a történelmi Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegyék területén (a mai Hargita, Kovászna és Maros megyében) alkot zárt tömböt, mely az erdélyi magyarság közel 40%-át tömöríti. Itt a román lakosság számaránya általában nem haladja meg a 12-15%-ot (Székelyudvarhelyen és környékén pl. alig 2%). Az erdélyi magyarság közel 30%-a él a magyar határ mentén a Partiumban, 16-18%-a Közép-Erdélyben, 18-20%-a pedig interetnikus diaszpórában.¹³ Erdélyen kívül Moldvában élnek jelentősebb számban magyarok, a moldvai csángók, valamint egy kisebb magyar közösség Bukarest (București) városában is él.

A román állam mintegy hét évtizedes betelepítési politikájának eredményeként – amely előbb Erdély középső részei, majd a magyar határ melletti területek etnikai összetételét változtatta meg – a magyarság számaránya csökkenőben van, bár a 1989-es romániai változásokat követően lelassult az iparosítással összefüggő, felülről irányított betelepítési folyamat. Ennek következményei elsősorban az erdélyi városokban szembetűnő: a magyarság egyes kulturális központjai (Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely stb.) mára többségében románok által lakott településekké váltak. 1992-ben összesen 175 olyan település volt Erdélyben, ahol a magyar etnikum aránya meghaladta az 50%-ot. 2002-re, illetve 2011-re ez a részarány tovább csökkent.

A 20. század első felében a romániai magyar lakosság számának növekedése lelassult, majd a Székelyföld kivételével – ahol a születések száma meghaladta a halálozásokét – a magas halandóság miatt a népesség fogyása volt jellemző. Az Erdélyen kívül (Partium, Bánság) élő magyarok körében jelentősebb a csökkenés. Jelentősen hozzájárult a magyar ajkú lakosság lélekszámának apadásához az elvándorlási folyamat is.¹⁴

Az 1977-1992 közötti időszakban a romániai magyarság száma 1 712 000 főről 1 625 000 főre fogyott, miközben a természetes szaporulata pozitív – kb. 85 ezer fős – volt. Az „elveszett” 173 000 főből a külső migrációs veszteség (kivándorlás) Veres Valér szerint 112 000 fő volt, s mintegy 62 ezer fő volt az, akiknek nagyobb része asszimilálódott. (A többi Nyugatra vándorolt, illetve regisztrálatlan maradt.)¹⁵

¹² Az első dokumentum, amely Erdélyre hivatkozik, 1075-ből származik, ami „*Ultra siluam*”-ként, vagyis „az erdőn túl” formában nevezi Erdélyt. Ugyanezen században kezdtek a területre „*Partes Transsylvaniae*” módon hivatkozni (Legenda Sancti Gerhardi, 12. század első felében), ami „az erdőn túli részeket” jelenti, és ezt a kifejezést használták a Magyar Királyságon belül is. A latin helyett a köznyelvben az „*Erdőelve*” kifejezést is elterjedten használták. Ennek első dokumentálása Anonymus 12. századi krónikája (Gesta Hungarorum) mely „*Erdeuelu*”-t említi. A magyar elnevezést németre is lefordították: az „*Überwald*” (über Walt) kifejezés számos 13. és 14. századi dokumentumban olvasható. Később a németek saját elnevezéssel „*Siebenbürgennnek*” nevezték a területet. A román „*Ardeal*” név először egy 1432-ben keltezett dokumentumban olvasható „*Ardeliu*” néven, ami nyilvánvalóan a magyar „Erdély” szóból alakult ki, és nincs köze a román „*deal*” (domb) elnevezéshez.

¹³ Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2006. május 12.)

¹⁴ HORVÁTH ISTVÁN: A 2002-es romániai népszámlálás előzetes eredményeinek ismertetése és elemzése. 80. p., In: GYURGYÍK LÁSZLÓ – SEBŐK LÁSZLÓ (szerk.): Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

¹⁵ VERES VALÉR: A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a XX. század utolsó negyedében. Korunk, 2002/2.

Míg az 1992. évi román népszámlálás hivatalos adatai szerint a Romániában magukat magyar nemzetiségűnek valló lakosok száma 1 624 959 fő volt, addig a becsült adatok szerint a magyar nemzetiségűek száma meghaladja az 1,8 millió főt. A 2002-es román népszámlálás adatai szerint a magyar nemzetiségűek lélekszáma 1 431 807 főre csökkent, a becsült számuk pedig, 1,6 millió fő körül lehet. A részarányt tekintve a romániai magyar nemzetiségűek százalékos aránya az összlakosságon belül 7,1%-ról 6,6%-ra esett vissza. Más nemzetiségek aránya is csökkent, a román többségi lakossága pedig, 89,5%-ról 91%-ra növekedett.

A romániai magyarság közel 200 ezer fős fogyását a három fő tényező hozzávetőlegesen 50-40-10% arányban osztja meg. Számszerűsítve: migrációs veszteség kb. 90 ezer fő, természetes fogyás kb. 80 ezer fő, asszimiláció kb. 20 ezer fő, összesen kb. 190 ezer fő. Az 1992-ben 705 ezer fős falusi magyarság fogyása 34 ezer fő volt, a városiak 899 ezerről 153 ezer fővel fogytak meg 2002-re.

A 2011. évi román népszámlálás szerint 1 227 623 fő élt Romániában, aki magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Ez az érték Románia népességének 6,1%-át jelentette. A két magyar többségű megye továbbra is Hargita (82,9%) és Kovászna (71,6%) volt. További jelentős magyar közösségek éltek még Maros (36,5%), Szatmár (32,7%), Bihar (24%), Szilágy (22,4%) és Kolozs megyékben (15%).¹⁶ A romániai magyarság többsége – 1 216 666 fő – Erdély, a Partium és a Bánság keleti részén élt, a fennmaradó kisebb rész (10 957 fő) az egykori román fejedelemségek, Moldva és Havasalföld területén élt.¹⁷

A 2011. évi román népszámlálás nemzetiség és anyanyelvi adatai szerint a magyarság legjelentősebb csökkenése a bánsági megyékben (Krassó-Szörény és Temes megyék), valamint az erdélyi Hunyad és a partium-i Arad megyékben tapasztalható. Ezekben a megyékben a történelmi múltban is kisebb számú volt a magyarság száma, ugyanakkor jelentős román lakosság élt a térségben. A szórványmagyarság jövőképe meglehetősen rossz.

Érdekes sajátosság, hogy bár a magyarság száma 2002 és 2011 között is jelentősen csökkent, de az országos adatok tekintetében a magyarság aránya nem csökkent számottevően, a románság számottevő fogyása miatt.¹⁸

A romániai magyarság demográfiai sajátosságait az egykori magyar (1880-1910, 1941), illetve román (1920-2011) népszámlálásokra alapozva vizsgáltam, ugyanakkor az eredményeket igyekeztem összevetni a népesedéstörténeti előzményekkel. Kutatásaim során – a magyar KSH adatait is felhasználva – megállapítottam, hogy a legjelentősebb csökkentő tényező, a migráció kapcsán az anyaország is érintve volt. Különösen 1992 és 2002 között volt megfigyelhető, hogy az elvándorolt erdélyi, partiumi, illetve bánsági magyarság tekintélyes hányada Magyarország területére telepedett át. A folyamat továbbra is jelen van, de Románia uniós csatlakozását követően az EU „szerencsésebb sorsú” tagállamaiba is megfigyelhető a vándorlás.

Kutatásaim során igyekeztem – különösen a Bánság tekintetében – a népesedéstörténeti előzményeket és a népszámlálási adatok összevetni, ez alapján nem volt meglepő, hogy a legjelentősebb fogyás a bánsági román megyékben, továbbá Arad és Hunyad megyékben figyelhető meg.

1. Tézis: A romániai (erdélyi) magyarság népességfogyása továbbra is az elvándorlás, továbbá – főképp a szórványokban és a kisebb partium-i és bizonyos erdélyi közösségekben (pl.: Észak-Erdély, Kolozsvár környéke, Küküllők vidéke) – az asszimiláció számlájára írható. Ugyanakkor a magyarság természetes fogyása is jelen van.

¹⁶ *Population Statistics of Eastern Europe*: <http://pop-stat.mashke.org/romania-ethnic-comm2011.htm> (Letöltés ideje: 2016. október 21.)

¹⁷ Az egykori román fejedelemség, Moldva területén ugyanakkor moldvai csángókkal is találkozhatunk, akik nem feltétlenül jelennek meg a magyar nemzetiségűként a népszámlálási kérdőíveken, valamint vallási szempontból jobbra a katolikus felekezethez tartoznak. A moldvai csángók többnyire Bákó (Bacău), továbbá Iași, Neamț, valamint Vrancea megyékben képeznek jelentősebb közösségeket. Létszámukat nehéz megmondani, mivel a statisztikák és a becsült értékek jelentősen eltérnek. Becslések szerint közel 40-50 ezer főre tehető a magyarul beszélő moldvai csángók száma. BAKK-DÁVID TÍMEA: *43 ezren beszélnek még magyarul a moldvai csángó falvakban*. Transindex.ro portál: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=13851> (2016. október 31.)

¹⁸ VERESS VALÉR: *A magyarok lélekszáma csökkent, de az országos arány alig változott*. 2012. február 3. Transindex: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=16486> (Letöltés ideje: 2016. október 21.)

II. 2. Felvidék – A szlovákiai magyarság demográfiai sajátosságai

A felvidéki magyarság a Szlovák Köztársaság területén él, melynek területe: 49 036 km². Településterületének jelentős része közvetlenül a magyar-szlovák határ szlovák oldalán helyezkedik el. A magyarság – közel 9 000 km²-es – nyelvterülete viszonylag egységes és folyamatos. A 2001., illetve a 2011. évi szlovák népszámlálás szerint a felvidéki magyarság legnagyobb tömbje Pozsonytól (Bratislava) Tótygarmatig (Slovenské Ďarmoty) tart. Tótygarmatnál és a szomszédos Erdőszelestyénél (Selest'any) a nyelvi és az államhatár közel egybeesik. A második magyar tömb Erdőszelestyén után kezdődik. Kezdetben vékonyan, majd Gömörben (Gemer) némileg kiszélesülve öleli át a magyar határt. A második tömb Kassa (Košice) városánál végződik. Kassa városától, pontosabban a Hernád folyótól egészen Tótújhelyig (Slovenské Nové Mesto) – amely település egykoron a zempléni vármegyeszékhely, Sátoraljaújhely része volt –, a magyar-szlovák nyelvi és államhatár közel 50 km-en egybeesik. A harmadik magyar tömb Tótújhelytől az ukrán-szlovák határig terjed. Ehhez a tömbhöz tartozik a Bodroghöz, valamint az Ung-vidék magyarsága. A felvidéki magyarság továbbá jelen van a Nyitra (Nitra) városa körüli kisebb-nagyobb falvakban (Zoboralja). Az itt élő magyarok szórványt képeznek. A felvidéki magyarság – mint látható – három tömbben és egy szórványterületen él.¹⁹

A 2001., illetve a 2011. évi szlovák népszámlálási adatok a szlovákiai magyarok drámai fogyásáról tanúskodnak. Míg 1991-ben még 567 296 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, ami Szlovákia lakosságának 10,7%-át tette ki, tíz évvel később ez a szám már csak 520 528 fő volt, ami 9,7%-os részarányának felel meg. A 2011. évi szlovák népszámlálás szerint 458 467 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, mely érték az ország teljes népességének 8,5%-át tette ki. A 2011. évi szlovák népszámlálás azonban nem csak a nemzetiséget, hanem az anyanyelvet, továbbá a nyilvánosan használt nyelvet és az otthon használt nyelvet is tudakolta. Az anyanyelv tekintetében 508 714 fő (9,4%), a nyilvánosan használt nyelv esetében 391 577 fő (7,3%), az otthon használt nyelv tekintetében pedig 472 212 fő (8,7%) jelölte meg a magyar nyelvet.²⁰

Vizsgálódásaim szerint a jelentős fogyást elsődlegesen nem a természetes népszaporulat csökkenése okozta. Nem jellemző a külföldre távozás sem, ezért a fogyás fő okaként a demográfusok két jelenséget jelöltek meg. Egyrészt azok a szlovákiai magyar fiatalok, akik a hetvenes-nyolcvanas években szlovák tanítási nyelvű iskolákba jártak, ennél fogva elvesztették kulturális kötődésüket, majd a magas fokú urbanizáció miatt szülőfalujukból, elköltözve gyökereiket is, s az új közegben szlováknak vallották magukat és gyermekeiket, azaz asszimilálódtak. (Ez elsősorban a Csallóközből és a Mátyusföldről elszármazottakra vonatkozik.) Másrészt, a másik csoportot azok az identitászavarral küzdők alkotják, akik az 1989-es rendszerváltás után a felfokozott hangulatban magyar múltjukra hivatkozva magyarosították magukat, a kilencvenes évek nemzetiségi ellentétei, a magyarság ellen folytatott kormánypropaganda miatt viszont 2001-ben újra szlováknak vallották magukat. (Ez elsősorban a Bodroghöz és az Ung-vidéken figyelhető meg.)²¹ A magyar népesség aránya 1961 és 2011 között 12,4%-ról 8,5%-ra csökkent az összlakosságon belül. 1994-től kezdve a természetes népszaporulat csökkenő tendenciát mutat. Az asszimilációs veszélyek az ezredfordulóra bizonyos szempontból mérséklődtek, ami részben azzal magyarázható, hogy a magyar gyermekek szüleinek egyre nagyobb hányada ismeri fel az anyanyelvi oktatás fontosságát (míg a kilencvenes évek elején a magyar alapiskolások 27%-a látogatott szlovák iskolákat, a 2001/2002-es tanévben ez az arány 19,7%-ra csökkent), továbbá az 1990-es években a vegyes házasságok száma is stagnált. Emellett Szlovákiában gyakorlatilag megszűnt a belső migráció, a városok lakossága nem gyarapszik, minthogy nem épülnek nagyszámban lakótelepi lakások, azaz a fiatalok is megmaradnak saját közösségeikben, ahol nem érvényesül asszimilációs hatás, ellenkezőleg, a magyar közösség megtartó erőként hat a bizonytalanuló egyénekre is.

A felvidéki magyar nemzetiségűek száma 1991 és 2001 között 46 768 fővel csökkent. A csökkenés 47,4%-át a magyar-szlovák reláció, a nemzetiségváltás okozta. A csökkenés 24,5%-át a többségi

¹⁹ GYÉMÁNT RICHÁRD – SZONDI ILDIKÓ: *A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005, 73-74. pp.

²⁰ Szlovák Statisztikai Hivatal honlapja: <https://slovak.statistics.sk> (Letöltés ideje: 2016. október 21.)

²¹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A határon túli magyarság demográfiai sajátosságai*. 31-45. pp. In: KARDOS LILI (szerk.): *Demográfia: kockázatok és perspektívák Európa szívében*. Az Európa-Tanulmányok Központ Füzetek, 5. füzet, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012.

társadalom kisebbségpolitikájának változása idézte elő. Ebben nem elhanyagolható szerepe volt a Vladimir Mečiar vezette szlovák kormány belpolitikájának. A magyar-roma reláció és az ismeretlen kategória 9,6-9,6%-kal csökkentette a felvidéki magyar nemzetiségűek számát. Ennek oka, hogy a roma nemzetiségűek közül sokan 1991-ben még magyar nemzetiségűeknek jelölték meg magukat, félve a megbélyegzéstől. Viszont 2001-ben már bátrabban vállalták fel nemzetiségi hovatartozásukat. Az ismeretlen kategóriáról pedig, elmondható, hogy számos magyar a megkülönböztetéstől félve, oda „sorolta be” magát. A rejtett migráció és a természetes fogyás számlájára mindössze 4,6 illetve 4,3% írható.²²

A 2011. évi népszámlálás statisztikai adatait is nagyban befolyásolta, hogy Szlovákiában jelentős a magyarellenes szlovák pártok támogatottsága,²³ annak ellenére, hogy 2012-ben a Jan Slota-féle Szlovák Nemzeti Párt nem jutott be a szlovák parlamentbe. Ugyanakkor a 1995-ben elfogadott, majd 2009-ben jelentősen módosított szlovák nyelvtörvény is kedvezőtlen hatással van a felvidéki magyarságra. Az állami hivatalokban, intézményekben a használt nyelv főszabály szerint a szlovák lehet, más nyelv, így a magyar nyelv használatáért súlyos – 100-5000 euró közötti – pénzbüntetést írt elő a jogszabály. A rendelkezés hatására kiobbant felvidéki és anyaországi magyar tiltakozás mellett nemzetközi szinten is nagy visszhangot kapott a kérdés. Ennek ellenére a Szlovák Nemzeti Párt aláírásgyűjtést kezdeményezett a kizárólagos szlovák nyelvű nyelvhasználat elrendelésére. A szlovák nyelvtörvényen előírásain utóbb enyhítettek.

Mindebből látható, hogy a magyarság nyelvének használatáért hátrányos helyzetbe kerülhet. A 2001 és 2011 közötti időszakban 33 település vált magyar helyett szlovák többségűvé, így például a Révkomáromhoz közeli és Zlatý Bažant (Arany Fácán) sörgyáráról híres Ógyalla (Hurbanovo), vagy épp a Felvidék keleti részén, Rozsnyó (Rožnava) mellett fekvő Pelsőc (Plešivec).²⁴ Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy továbbra is jobbra az asszimilációs folyamatok, valamint a természetes fogyás, az „ismeretlen” és a – nemzetiségi kérdésekről – „nem kívánt nyilatkozni” népszámlálási kategóriák felelősek a fogyáért.

A statisztikai – főképp (cseh)szlovák népszámlálási – adatok figyelembevétele során kirajzolódott, hogy a felvidéki magyarság kevésbé fogékony az anyaország területére történő bevándorlásra. Ezt a magyar Központi Statisztikai Hivatal adatai is alátámasztották. Ugyanakkor igyekeztem felhasználni a felvidéki neves demográfusok, szociológusok – különösen Gyurgyik László – munkáit melyekből megállapítható, hogy a nemzetiségváltás, illetve az ehhez kapcsolódó folyamatok továbbra is jelen vannak. Ugyanakkor megállapítható, hogy a szlovákiai belpolitikai események sem mindig kedveznek a helyi magyarság számára, különösképpen a magyar nyelv használata – a hivatalos érintkezés folyamán – szenvedett el nagyobb „sérelmeket”. Ezáltal az egyik legveszélyesebb kisebbségcsökkentő tényezőt, az asszimilációt segíti elő.²⁵

Kutatásaimat jelentősen segítette, hogy szomszédjaink közül – eddig – egyedül Szlovákia hozta nyilvánosságra a teljes településsoros – 2011. évi szlovák – népszámlálási adatokat.

2. Tézis: A nagyobb határon túli magyar közösségek közül a felvidéki magyarság a legkevésbé fogékony az anyaországba történő áttelepedésre. Ezzel szemben a – magyar-szlovák – nemzetiség-váltási folyamatok még mindig markánsan megmutatkoznak, akárcsak Szlovákia jogalkotásának hatásai (pl.: nyelvkérdés) a felvidéki magyarság életében. A természetes fogyás jelen van, de kevésbé jelentős a többi tényezőhöz képest. A népességfogyást elsődlegesen nem a „klasszikus” demográfiai tényezők okozzák.

²² GYURGYIK LÁSZLÓ: *A szlovákiai magyarság lélekszámcsökkenésének okai*. 60. p. In: GYURGYIK LÁSZLÓ – SEBŐK LÁSZLÓ (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

²³ 24.hu: http://24.hu/kulfold/2006/06/29/budapestet_lerombolna_slotat/ (Letöltés ideje: 2016. október 21.)

²⁴ ÖTVÖS ZOLTÁN: *A magyarság elterjedése nem sikertörténet: a Kárpát-medence változó arcúlatá*. Népszabadság, 71. (2013) 67., 15. p.

²⁵ GYURGYIK LÁSZLÓ: *A szlovákiai magyarság lélekszámcsökkenésének okai*. 60. p. In: GYURGYIK LÁSZLÓ – SEBŐK LÁSZLÓ (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

II. 3. Délvidék – A szerbiai magyarság demográfiai sajátosságai

A Délvidék – szerb eredetű elnevezéssel élve, Vajdaság – végleges földrajzi határait Trianonban nyerte el. A szűkebb értelemben vett Délvidék alatt értjük a Bácskát (a történelmi Bács-Bodrog és Csongrád vármegyék a délszláv államhoz csatolt részei) és a Bánátot (a történelmi Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyéknek a délszláv államalakulathoz csatolt részei). A Délvidék (Vajdaság) jelenlegi területe 21 506 km² (Bácska: 8 904 km², Bánát: 8 886 km², Szerémség: 3 716 km²), ugyanis a történelmi – egykor Horvátországhoz tartozó – Szerém vármegye négyötödét a II. világháború után közigazgatásilag beolvasztották az újonnan létrejövő Vajdaságba, vagyis a Délvidékbe. A Délvidék (Vajdaság) autonóm tartomány volt, majd az autonómia megszüntetése után – a hasonló sorsra jutott Koszovóval együtt – Szerbia része lett. A három tájegység összevonásával – a Bácska, a Bánát és a Szerémség – jött létre a ma ismert Délvidék (Vajdaság).²⁶ A Délvidék (Vajdaság) központja Újvidék (Novi Sad), a délvidéki (vajdasági) magyarságé pedig Szabadka (Subotica).

A 2002. évi szerbiai népszámlálás idején a Délvidék (Vajdaság) 21 205 km²-es területén összesen 2 031 992 fő élt. A Délvidék etnikailag Európa egyik legkevertebb területe. A szerbek és magyarok mellett számos más népcsoport (szlovákok, románok, cigányok, macedónok, horvátok, montenegróiak, bunyevácok stb.) is él itt. A Vajdaságnak hat hivatalos nyelve van: a szerb, a magyar, a horvát, a szlovák, a román és a ruszin.

Országos viszonylatban (Közép-Szerbia és a Vajdaság), 2002-ben a magyarság lélekszáma 293 299 fő volt, 11 évvel korábban (1991-ben) még 343 800 főt tett ki a számuk. A magyarság összesen 50 501 főt veszített a Vajdaság és Közép-Szerbia területén.

A három délvidéki tájegységet illetően a legtöbb magyar a Bácskában élt, amely érték a délvidéki magyarság 76,69 százalékát jelentette. A délvidéki magyarság további 21,67 százaléka a Bánátban és a maradék 1,64 százalék pedig a Szerémségben élt.

A Délvidék a szerb közigazgatás szerint 45 községre – járáshoz hasonló közigazgatási egységre – osztható, ebből 20 található a Bácskában, 16 a Bánátban és kilenc a Szerémségben. A magyarság 2002-ben nyolc községben alkotott többséget, ebből hatban (Ada, Bácsstopolya, Csóka, Kishegyes, Magyarkanizsa és Zenta) abszolút és kettőben relatív (Óbecse és Szabadka) többséget. Ez a nyolc község alkotja a magyar tömböt, az ezen kívül található magyar többségű, illetve kisebbségű települések magyar szórványnak (pl. Nyugat-Bácska, Torontál, Dél-Temes) számítanak.

A Trianon óta szakadatlan betelepítések, a népszámlálási manipulációk, s velük párhuzamosan a mesterségesen elsorvasztott magyar intézményrendszer következtében a magyarság részaránya jelentősen visszaesett a szerb népességhez viszonyítva. A szerbség aránya a Délvidék (Vajdaság) magyarok által lakott részein olyan mértékben megnövekedett, hogy a közeljövőben az asszimilációs folyamatok további gyorsulása várható. A magyarság csak a három Tisza-menti községben (Magyarkanizsa, Zenta, Ada) tudta 2002-ben a „pozícióit” megtartani. Itt a magyarság létszámcsökkenése és szerbség növekedése nem éri el azt a szintet, amely a többi községnél tapasztalható. A magyar tömbhöz tartozó óbecsei község magyarsága elvesztette abszolút többségét és a 48,84 százalékos részarányával már csak relatív többségben volt. Egyes területek – főként a bánati – szórványmagyarság demográfiai helyzete stabilizálódott, habár a délszláv háború, a szerb menekültek bevándorlása (kb. 550-600 ezer fő) és a gazdasági hanyatlás hatott rá. A szerb bevándorlókat illetően, a többség a Délvidéket (Vajdaság) tekinti új otthonának. Ezt a folyamatot látszik erősíteni a 2001 februárjában életbe lépett módosított jugoszláv állampolgársági törvény is, amelynek alapján szokatlanul rövid idő alatt megszerezhetővé vált a jugoszláv állampolgárság: összesen 125 ezren kapták meg az állampolgárságot, ebből 80 000 személy lett kettős állampolgár. A menekült szerbek száma – becslések alapján – 5-600 ezer főre tehető.²⁷

A 2011. évi szerbiai népszámlálás idején 253 899 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, mely értékkel a magyarság az ország népességének 3,53%-át tette ki. A magyarság

²⁶ Egy kisebb – közel 500 km² nagyságú – terület, az egykori Torontál vármegyei részből (Bánát) közigazgatásilag Szerbia része lett, ezt a lépést a főváros, Belgrád földrajzi közelsége indokolta. Ez a kis terület az egykori Borcsa (Borča) és Báranyos (Ovča) környéke volt, innen a magyarság már „felszívódott”. (A Szerémségből egy kisebb rész, Zimony (Zemun) és környéke szintén Belgrád része lett.)

²⁷ *Jelentés a délvidéki magyarság helyzetéről.* Az egykori *Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu*. (Letöltés ideje: 2007. november 15.)

lélekszámvesztése 2002-höz képest 39 400 fő. A Délvidék (Vajdaság) népességszáma 1 931 809 fő volt, melyből 251 136 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A Délvidék (Vajdaság) 45 községéből nyolcban továbbra is magyar többség volt. Ezek közül abszolút magyar többséget a Tisza-menti községekben (Magyarkanizsa, Zenta és Ada), valamint a Bácsstopolyai és a Kishegyesi községekben regisztráltak. Relatív többségben volt a magyarság az Óbecsei, a Szabadkai, valamint a Csókai községekben. (További két községben (Antalfalva és Bácspetróc) a szlovákság, a többiben a szerbség képezte a többséget.)²⁸

Magyar szórványok vannak még továbbá a Nyugat-Bácskában (Bácsgyulafalva (Telečka), Bácskertes (Kupusina), Bezdán (Bezdan), Doroszló (Doroslovo), Gombos (Bogojevo), Nemesmilitics (Svetožar Miletić) és Szilágyi (Svilojevo)), a Dél-Bácskában (Újvidék, Temerin, Tiszakálmánfalva (Budisava), stb.), valamint a Bánátban. Az elsüllyedő magyar „Atlantiszon”, a Szerémségben is élnek magyar közösségek (pl.: Maradékon (Maradik)).

A szerbség további túlsúlyba kerülésével a nemzetiségi térszerkezet átalakulásával kell számolni. A Délvidék egyes földrajzi területei között természetesen eltérő méretű a magyarság lélekszámapadása. Meglátásaim szerint a legnagyobb „bajok” a szórványban vannak, különösen a Nyugat-Bácskában, a Dél-Bácskában, továbbá az egész Bánátban, illetve a Szerémségben. Számos területet felkerestem az elmúlt években, mely utazások során nyilvánvalóvá vált, hogy a fiatalok jelentős hányada – a kilátástalan gazdasági helyzet elől – tömegesen vándorolnak az EU nyugati államaiba. Ezáltal a magyar falvak egyre inkább elöregednek, veszítenek népességükből. Több helyen már iskolai tagozatokat vontak össze, a gyermekszám apadása miatt. Az sem ritka, hogy bizonyos helyeken már csak a magyar római katolikus felekezeti élet biztosítja a magyarságtudatot, ott is főképp az idősebb generációk számára.

Külön elgondolkodtató a Nyugat-bácskai tapasztalatom, ahol a produktív korú magyar férfiak jelentősebb hányada nem talál magának magyar anyanyelvű feleséget. Mivel ezen hölgyek – főképp a biztonságtudat miatt – több esetben szerb anyanyelvű férfit választanak párjuknak. Az ilyen „vegyes házasságban” a gyermekek identitástudata már jobbára szerb lesz. A kérdés kutatása nemcsak hogy érdekes, de mindenképp időszerű is; talán választ adhatna a délvidéki magyarság nagyfokú „asszimilációs” hajlandóságára.

3. Tézis: A magyarság népességszökkenésének okai, illetve az azt befolyásoló tényezők 1991 és 2002 között az alábbiak voltak:²⁹ a rendkívül alacsony születésszám, a folyamatos és erőszakos asszimiláció, a tömeges elvándorlás a Délvidék területéről, a jelentős elöregedés, az öngyilkosságok, a válások és az abortuszok magas száma, a vegyes házasságok emelkedő száma, az asszimilációs hajlandóság, az ún. „jugoszláv” népszámlálási kategória, valamint az alkoholizmus is elősegítette a népességfogyást. Bebizonyosodott, hogy a délvidéki magyarság csökkenésének főbb okai – 2002 és 2011 között – továbbra is az asszimilációban, az elvándorlásban, az elöregedésben, valamint a természetes fogyásban keresendők.

II. 4. Kárpátalja – Az ukrainai magyarság demográfiai sajátosságai

Kárpátalja a magyar állam részét képezte a 10. század óta, azonban egységes történelmi régiót az I. világháborúig nem alkotott. Kárpátalja területe 1920 és 1945 között Csehszlovákiához tartozott, ezt követően a Szovjetunió része lett, egészen 1991-ig, amikor is a független Ukrajna egyik megyéjévé vált (Закарпатська область/Zakarpatszka oblaszty).

Kárpátalja a történelem folyamán jórészt vegyes lakosságú területnek számított. A német – városi – népesség a 13. században vándorolt be. A németekkel egy időben kezdett bevándorolni a román lakosság is, akik állattartó életmódot folytattak. A térség etnikai arculata a 18. században változott meg, ekkor került túlsúlyba a 13. századtól folyamatosan – Galícia felől – bevándorló ruszin népcsoport. A 18. században kezdett bevándorolni a szlovák és a zsidó lakosság is. Kárpátalja, a

²⁸ Szerb Statisztikai Hivatal honlapja: <http://popis2011.stat.rs/?lang=en> (Letöltés ideje: 2016. október 11.)

²⁹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A vajdasági magyarság és népesedési viszonyai*. In.: Tudományos Diákköri Szemle, 2003., Nyitott Könyv Kiadó, Szeged, 2003, 333-334. pp.

mezőgazdasági termelés kedvezőtlen adottságai és a kereskedelmi kapcsolatok hiánya miatt, a történelmi Magyarország legelmaradottabb régiójának számított.

Kárpátalja területe: 12 800 km². A 2001. évi ukrán népszámlálás szerint Kárpátalja lakossága 1 254 614 fő volt. Az ukrán után a második legjelentősebb népcsoport a magyar volt, 151 516 fővel (12,07%). Ukrajnában összesen 156 600 magyar élt, ebből a többség (96,75%) Kárpátalja területén lakott.³⁰ Kárpátalján kívül az ország fővárosában, Kijevben, valamint Lvovban és Harkovban éltek magyarok.

A magyarság területi elhelyezkedését tekintve, a magyar kisebbség Kárpátalján elsősorban a magyar-ukrán határ mentén, a határtól számított 20 kilométeres sávban él. Jelentős terület még, de már csak szóróványnak tekinthető a Tisza folyó völgyében élő magyarság. Ez a terület Husztól egészen a Tisza forrásvidékéig terjed, jelentős számú magyarság már csak – az egykori máramarosi királyi városokban – Huszt (Хуст/Huszt), Técsőn (Тячів/Тяцсів), Viskén (Вишків/Viskove), Aknaszlatinán (Солотвино/Szoltvino) és Rahón (Рахів/Rahiv) él. Szintén jelentős számú magyar él a két nagyváros, Ungvár (Ужгород/Uzshorod) és Munkács (Мукачеве/Mukacseve) területén is. A nagyvárosok közül egyedül a magyarság központja, Beregszász (Берегове/Berehove) tartotta meg magyar – relatív – többségét (48%).

A kárpátaljai magyarság az 1989. évi – még szovjet – népszámláláshoz képest 2001-re 4 195 fővel fogyott (–2,69%). Ukrajnában 1989-ben 163 111 magyar élt, 2001-ben már csak 156 600 fő. A csökkenés 6 511 fő (–3,99%).

A magyarság száma – 1920 óta – folyamatosan csökken, igaz nem olyan drasztikusan, mint például a délvidéki (vajdasági) magyaroké. A kárpátaljai magyarság a lélekszámából 12 év alatt 4 195 főt veszített. Demográfiailag a magyarság asszimilációja nem gyors. A vegyes házasságok – az asszimiláció „melegágya” – itt is jelen van, de hatása nem érvényesül olyan mértékben, mint akár a szlovéniai – muravidéki – magyarok esetében. A kárpátaljai magyarság körében a főbb problémát a születésszám erőteljes visszaesése és a halálozások számának növekedése okozza. Jelentős probléma a népesség elöregedése is. A kedvezőtlen gazdasági helyzet is meghatározza – közvetett módon – a kárpátaljai magyarság demográfiai sajátosságait. Kárpátalja még a történelmi Magyarország részeként is fejletlen területnek számított, ez a helyzet a Szovjetunió, majd Ukrajna részeként még fokozódott is. Kárpátalja, Ukrajna 24 megyéje közül a munkanélküliség nagyságát tekintve az első helyek egyikét foglalja el. A 2002-es adatok szerint Kárpátalján a gazdaságilag aktív korú népesség 6,5%-a volt munkanélküli. Ez a szám nem látszik magasnak, de fontos tudni, hogy csak minden tízedik ember fordult a foglalkoztatási központokhoz és regisztrálta magát. A munkanélküliek arányát minimálisan a hivatalos érték tízszeresének becsülhetjük. A magyar lakta területeken, egyes településeken a munkanélküliség szinte 100%-os, a lakosság különféle „fekete” munkából próbálja magát és családját eltartani. Sokaknak biztos megélhetést csak a magyar határ közelsége okoz. Az utóbbi években Kárpátalján föllendült az idegenforgalom, bár ez nem oldja meg a súlyos gazdasági helyzetet, de legalább valamelyest enyhíti azt. Súlyos problémát okoz – a magyarság körében – a Magyarországra való kivándorlás is. Jelentős az ideiglenes vándorlások száma is. A kárpátaljai magyarság jelentős része jár át Magyarországra tanulni, illetve dolgozni. Az előbbi kategória a főként a fiatalokat jelöli, az utóbbi inkább az idősebbeket.

Véleményem szerint a magyarság száma azért sem csökkent drasztikusan, mert a cigány/roma lakosság egy része magát – 1989-hez képest – magyar nemzetiségűnek vallotta. Ez főként a nagyvárosok – Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős (Виноградів/Vinohradiv) és Huszt – esetében figyelhető meg. Korábban, a „kedvezménytörvény” pozitív előnyei miatt a nemzetiség tekintetében bizonytalankodók egy része is inkább magyarnak vallotta magát.

Ukrajnában 2011-ben tartottak volna népszámlálást, de ez részben anyagi, részben politikai okokból eddig elmaradt. Ezért a térség magyarságának lélekszámára – a helyi magyarságkutatók, demográfusok jóvoltából – csak következtetni tudunk. Molnár József és Molnár D. István kárpátaljai demográfusok szerint a magyar nemzetiségűek becsült száma közel 141 ezer fő lehet.³¹

³⁰ MOLNÁR JÓZSEF – MOLNÁR D. ISTVÁN: *Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukránai népszámlálás hozzáférhető eredményeinek tükrében*. 64. p. In.: GYURGYÍK LÁSZLÓ – SEBŐK LÁSZLÓ (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

³¹ KAPITÁNY BALÁZS: *Kárpát-medencei népszámlálási körkép*. 55. p. In: *Demográfia*. 2013. LVI. évfolyam 1., MTA Demográfiai Bizottság – KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2013.

A kárpátaljai magyarság népesedési sajátosságainak kutatása – meglátásaim szerint – a statisztikai adatok hiánya, illetve megszerzésének nehézsége miatt „körülményes”. A kárpátaljai magyarság számáról 2001 óta nem rendelkezünk pontos népszámlálási adatokkal, ezért csak becslések állnak rendelkezésre.

4. Tézis: Az elvándorló magyar fiatalság jelentős része a katasztrofális és kilátástalan gazdasági helyzet miatt veszi a „vándorbotot” a kezébe és telepedik át – jobbára – Magyarországra területére. Ugyanakkor a magyarság asszimilációs „hajlandósága” is reális veszélyeket rejt magában.

II. 5. Muraköz, Drávaszög, Fiume – A horvátországi magyarság demográfiai sajátosságai

Az 1991. június 25-e óta független Horvát Köztársaság területe 56 538 km². A történelmi Magyarországtól a Muraköz (740 km²), a Baranya-háromszög (1 143 km²), illetve Fiume városa (21 km²) tartozik ma Horvátországhoz. A 2001. évi horvát népszámlálás szerint a magyarság jelentősen megfogyott, mindössze 16 595 főt (1991-ben 22 355 fő volt) regisztráltak. A horvátországi magyarság 1991 és 2001 között 5 760 fővel csökkent, azaz a horvátországi magyarság lélekszámának 25,76 százalékat veszítette el.³² A 2011. évi horvát népszámlálás szerint a magyarság száma tovább fogyott, mindössze 14 048 főt regisztráltak, aki magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Ez az érték további 15,4%-os csökkenést mutat a 2001. évi adathoz mérten.

A Muraköz a történelmi Zala vármegye része volt, két járás, a csáktornyai és a perlaki alkotta, valamint a nagykanizsai járás Légrad települése is a délszláv államhoz került. A 2011. évi horvát népszámlálás adatai szerint 113 804 fő élt a Muraközben (Međimurje), ebből 106 744 fő volt horvát. A magyarok mindössze 66 főt tettek ki (0,06%). A Muraköz központja, Csáktornya (Čakovec) összlakossága 27 104 fő volt, ebből 18 fő volt magyar (0,07%). A magyarság az elvándorlás, illetve az asszimiláció következtében teljesen felszívódott a Muraközből.

A Baranya-háromszög – más néven Drávaszög – a trianoni békeszerződés aláírásáig Baranya vármegyéhez tartozott. A trianoni békeszerződés idejében a terület 34 településnek adott otthont, napjainkban a települések száma 51-re duzzadt, ebből több „kolonista” település, amely 1920 után jött létre. A 2011. évi népszámlálási adatok szerint a Horvát Köztársaság területén 14 048 magyar nemzetiségű személy élt, ennek a népességnek 42,6 százaléka (5 980 fő) a Baranya-háromszögben élt abszolút vagy relatív többségben. A Baranya-háromszög jellegzetesen mezőgazdaságból, szőlészetből, kertészetből, halászatból, erdészetből élő aprófalvas vidék. Csak kevés településének lélekszáma haladja meg az ezret.³³ A Baranya-háromszögben feltehetően kilenc településen van magyar többség, továbbá hat településen alkotott a magyarság erős kisebbséget. (A horvátok a településsoros adatokat még nem publikálták.)

Fiume a történelmi múltban a Magyar Királyság egyetlen kikötővárosa volt. A 2011-es horvát népszámlálás 214 fő (0,17%) magyar nemzetiségű személyt írt össze a 128 624 fős városban.

A 2011. évi horvát népszámlálás szerint 7 788 fő élt a történelmi horvát területeken, valamint Dalmáciában és az Isztrián. A történelmi horvát területek közül Kelet-Szlavónia és a Nyugat-Szerémség a legjelentősebb magyar szempontból. A magyarság közel 20 településen élt, ebből a legjelentősebbek: Kórógy (Korođ) és Szentlászló (Laslovo). Ezen településeken élő magyarok több mint fele földönfutó lett a délszláv háború alatt. Kelet-Szlavóniából jóformán az egész magyarság elmenekült, még a településeiket is lerombolták a délszláv háborúban.

A horvátországi magyarság központja: Eszék (Osijek). A 2011. évi horvát népszámlálás alkalmával Eszék városának összlakossága 108 048 fő volt, ebből 979 fő volt magyar nemzetiségű (0,9%) személy.

Közép-Horvátországban (a történelmi Belovár-Kőrös és Pozsega vármegyék területe) az 1990-es évek elejére csak közel 3 000 magyar maradt. A térségben (kb. 16 település) egy településen sincs

³² GYÉMÁNT RICHÁRD – DROZDIK ZSUZSA: *A horvátországi magyarság területi és társadalomstatistikai sajátosságai*. KSH, Területi Statisztika, 7. (44.) évfolyam 4. szám, Budapest, 2004. július.

³³ ARDAY LAJOS: *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában*. BIP, Budapest, 2002, 301. p.

magyar többség. A magyarság lélekszáma az összlakosságon belül elenyésző. Szinte bizonyos, hogy ezeknek a magyar szórványoknak a sorsa megmásíthatatlan. Teljes asszimilációjuk, beolvadásuk elkerülhetetlen.

Az 1991-ben kirobbant délszláv háborúban – a horvát hatóságok adatai szerint – közel 1 000-1 500 magyar nemzetiségű személy halálozott el. A délszláv háború összesen 27 milliárd kuna közvetlen kárt okozott Horvátországnak; a Baranya-háromszögben és Kelet-Szlavóniában 13 milliárd kuna összegű kár keletkezett. A Baranya-háromszögben, de főként Kelet-Szlavóniában jelentős pusztítást végzett a háború. Mindkét területen potenciális veszélyforrást jelentenek a felszedetlen aknák. A háború (és a szerb megszállás) miatt a Baranya-háromszögi és a Kelet-szlavóniai magyarság jelentős része elmenekült, vagy külföldre – főként Magyarországra – vagy az ország biztonságosabb nyugati vidékeire. Az 1995 novemberében létrejött erdői megállapodás megadta a lehetőséget az említett két terület magyarjainak a visszatérésre, de a visszavándorlás csak 1997-ben kezdődött, és akkor is csak az elmenekült magyarok közel 75%-a tért vissza. A délszláv háború következtében a Baranya-háromszögben és Kelet-Szlavóniában a nemzetiségi összetétel teljesen megváltozott.³⁴

A horvátországi magyarság demográfiai sajátosságainak kutatását – nézeteim szerint – jelentősen nehezíti, hogy a horvátok már 2001-től nem közlik népszámlálásaiknál a teljes településsoros adatokat, holott a délszláv háború (1991-1995) után jelentősen segíteni a magyarság területi elhelyezkedésének pontos meghatározását.

5. Tézis: A horvátországi magyarság számának csökkenése egyre gyorsuló ütemet vett fel, ezt az asszimiláció és annak egyik „bedolgozója” a vegyes házasságok csak gyorsítják. Az asszimilációt segíti, hogy a magyar nyelvű oktatás is csak „árnyéka” 1991 előtti önmagának. Várhatóan, az asszimiláció 10 000 fő alá csökkenti a lélekszámukat a legközelebbi népszámlálás alkalmával.

II. 6. Várvidék (Őrvidék) – Az ausztriai magyarság demográfiai sajátosságai

Az Várvidék, illetve Őrvidék – németül Burgenland – Ausztria legfiatalabb tartománya. Területe: 3 965 km². A tartomány központja: Kismarton (Eisenstadt), az Őrvidéki magyarságé pedig Felsőőr (Oberwart) városa. A térség 1920 előtt a történelmi Magyarország része volt, három Nyugat-magyarországi vármegye, Moson, Sopron és Vas vármegyék, nyugati, többnyire németek lakta területeiből hozták létre.

A Várvidék (Őrvidék) területén élő magyarságot származás szerint alapvetően három csoportra oszthatjuk. Az északi, jobbra a történelmi Moson vármegye Ausztriához csatolt részében élő magyarok, az egykori majorsági bérmunkások, illetőleg cselédek leszármazottai. A második csoportot az egykori közalkalmazottak leszármazottainak csoportja teszi ki. (Az előbbieken említett két csoport leszármazottaival – a demográfiai sajátosságok miatt – már nemigen találkozhatunk.)³⁵ A harmadik csoportot a felső-őrségi határőrök leszármazottai képezik. A Lech-mezei események (Kr.u. 955) után, a magyar államrend védelmére a nyitott nyugati területeken ún. „határőr-településeket” létesítettek. A (török) háborúk, a németek, illetve a horvátok betelepítésével a magyar települések elvesztették a közvetlen területi összeköttetést a többségi magyar területekkel, és immár négyszázötven éve nyelvszigetszerűen élnek.

A magyar népcsoportra erősen jellemzőek az asszimilációs jegyek. A folyamat nem spontán jellegű, viszont üteme gyorsul. Az Őrvidéki (várvidéki) magyarság asszimilációjában fontos szerepet kapott a Magyarországgal való érintkezés hosszú időn tartó nehézsége, a magyar nyelv oktatásának elégtelensége, de mindenekelőtt a vegyes házasságok gyakoribbá válása. Az asszimilációval, illetve a vegyes házasságokkal kapcsolatban kell megemlítenünk az ún. „őrségi családmódel” három szakaszát:

³⁴ *Jelentés a horvátországi magyarság helyzetéről.* Az egykori *Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja*: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2013. június 18.)

³⁵ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A burgenlandi magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai.* KSH, Területi Statisztika, 8. (45.) évfolyam 1. szám, Budapest, 2005. január.

1. A kezdetektől egészen az 1950-es évekig ritka volt, ha valaki „vidékit” vett el. Ez nem tipikus őrségi sajátosság, találkozhatunk vele másutt is, de (a nyelvsziget adta sajátosság miatt) nálunk ennek konkrét kultúra és nyelvformáló, illetve konzerváló kihatásai voltak.

2. Az 1950-es évektől az 1970-es évekig figyelhető meg egy átmeneti szakasz: az ekkor kötött vegyes házasságok esetében még a „vidéki” fél tanult meg magyarul.

3. Az 1980-as évektől kezdve ez már nem fordult elő: vegyes házasságok esetében németül beszélnek a családban. Ha az egyik fél azonban magyarországi származású, akkor magyar a használatos nyelv éppúgy, mint a hagyományos egymás-közi házasságok esetében is (Az utóbbiakról érdekes módon azonban megjegyzendő, hogy még mindig a legtartósabb kapcsolatoknak bizonyulnak).

A 2001. évi osztrák népszámlálás szerint a bécsi és a burgenlandi magyarság lett a legnagyobb hivatalosan elismert népcsoport Ausztriában. Ennek magyarázata az osztrák kisebbségvédelem jogi szabályozásának sajátosságaiban rejlik. A 2001. évi osztrák népszámlálás szerint a magyarság lélekszáma Ausztriában 40 583 főt tett ki. Tíz évvel korábban még csak 33 459 magyar nemzetiségű személy élt hivatalosan Ausztriában. A magyarság túlnyomó többsége (38,03%) Bécsben él (15 435 fő). A bécsi magyarság származása szerint alapvetően három csoportra osztható. A Bécsben élő magyarok egy része azoknak a magyar ajkú cselédeknek és szolgáltnak a leszármazottja, akik a magyar főnemességekkel érkeztek Bécsbe az elmúlt évszázadok folyamán. A másik részük az 1956-os emigránsok, illetve azok leszármazottai, a harmadik rész pedig az 1980-as években Magyarországról Bécsbe kivándorlók csoportja. A 2001. évi osztrák népszámlálás lényeges magyar vonatkozása, hogy az 1991. évi osztrák népszámlálás szerint 6 763 magyar élt az Őrvidéken (Várvidéken), 2001-ben az Őrvidéki magyarság már csak 6 641 főt tett ki. A csökkenés 10 év alatt mindössze 122 fő (1,8%) volt.

A 2011. évi osztrák népszámlálás már ún. „regiszter típusú népszámlálás” volt, ezért a nemzetiségi-anyanyelvi viszonyokat a nyilvántartásokból nem lehetett nyomon követni. Tekintettel az Őrvidéki magyarság demográfiai helyzetére, valamint az anyaországból Ausztriába – főképp munkavállalási céllal – történő kivándorlásra a becslések szerint közel 10 000 főben állapíthatjuk meg az Őrvidéki (várvidéki) magyarság lélekszámát.³⁶ A Kárpát-medence magyarsága körében a burgenlandi magyarok a legelöregedettebbek. Sem a német, sem a horvát ajkú lakosságnál nem tapasztalhatunk olyan nagy 60 év feletti részesedést, mint a magyar kisebbségnél. A korfa alapján azonban ennek kihatásai csak a következő időszakban fognak mutatkozni.³⁷

Az Őrvidéki (várvidéki) magyar nyelvű lakosság kétharmada az ún. Felső-Őrségben (Alsóór (Unterwart), Felsőór (Oberwart), Őrisziget (Siget i.d. Wart) és Felsőpulyán (Oberpullendorf)) él, a fennmaradó egyharmad az összesen 153 településre oszlik szét az Őrvidék (Várvidék) területén. Az Őrvidék (Várvidék) 153 települése közül csak egyben, Alsóőron van magyar többség, továbbá a Vasvörösvár (Rotenturm an der Pinka) településhez csatolt Őriszigeten is. Felsőőron és Felsőpulyán a magyarság már csak erős kisebbséget képez. Két településen, Alsóőron és Felsőpulyán a magyarság többnyire a római katolikus, Őriszigeten az evangélikus és Felsőőron többnyire a református vallást követi. A két protestáns gyülekezet asszimilációja meglehetősen előrehaladott, az istentiszteletek jelentős részét már németül tartják.

6. Tézis: A várvidéki (őrvidéki) magyarság asszimilációját elősegíti a hagyományos, mezőgazdaságból élő családi struktúrák felbomlása és ezzel párhuzamosan a nyelvterületen kívüli városi központokban (Bécs, Bécsújhely, Graz stb.) való munkavállalás elterjedése is. Ugyanakkor az „elaprózódás” az egyes várvidéki (őrvidéki) járások területén jelentősen megkönnyíti a várvidéki (őrvidéki) magyarság asszimilációjának felgyorsulását. Sokan már csak „nevükben” magyarok, de a magyar nyelvet nem ismerik, a magyar kultúrához nem kapcsolódnak.

³⁶ KAPITÁNY BALÁZS: *Kárpát-medencei népszámlálási körkép*. 56-57. pp. In: *Demográfia*. 2013. LVI. évfolyam 1., MTA Demográfiai Bizottság – KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2013.

³⁷ BAUMGARTNER, GERHARD: *Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében*. 168.p., In.: GYURGYÍK LÁSZLÓ – SEBŐK LÁSZLÓ: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

II. 7. Muravidék – A szlovéniai magyarság demográfiai sajátosságai

Az 1991. június 25-én Jugoszláviától függetlenné vált Szlovén Köztársasághoz tartozó Muravidék (szlovénül: Prekmurje, németül: Übermurgebiet) területe: 940 km²; 1920 előtt a történelmi Vas és Zala vármegyék része volt. A népesség többsége szlovén (vend) anyanyelvű volt, ugyanakkor a magyarság jelentős, településein homogén kisebbséget alkotott. A térség népessége jobbára a római katolikus felekezethez tartozott, de jelentős volt az ágostai hitvallású evangélikusok száma és részaránya is.

Előbbi felekezet inkább a magyarság, utóbbi jobbára a szlovének (vendek) vallási „sajátossága” volt.³⁸ A Muravidék központja Murszombat (Murska Sobota), a muravidéki magyarság központja Alsólendva (Lendava).

A muravidéki magyarságot két részre oszthatjuk. Az egyik csoport az ún. „goricskói (őrségi) magyarság”, ide nyolc település tartozik. A második csoportba az ún. „Lendva-vidéki magyarság” sorolható 23 településsel. A muravidéki magyarság mindössze 31 településen él, ezeket a településeket hivatalosan „kétnyelvű” településeknek nevezik. Az említett 31 település mellett néhány szlovéniai városban magyar szórvány is található (Murszombat, Ljubljana, Maribor). Maga a muravidéki magyar tömb, a „kétnyelvű” települések a szlovén-magyar határ mentén húzódnak Őrihodostól (Hodoš) Pincéig (Pince), kb. 50 km hosszú és 3-15 km széles sávban.³⁹ Míg az 1900-as évek elején még konkrét nyelvi határt lehetett húzni a magyar, és a szlovén települések között, addig napjainkban ezt ez már nehézségekbe ütközne, mert a nyelvi határok szinte teljesen összefolytak. Az etnikai határ halványulása az 1960-as évekre nyúlik vissza, ekkor indult meg erőteljesebben az iparosodás, és – többek között – ez is vonzotta a magyarok tömegeit a nagyvárosokba.

Meglátásaim szerint a magyarság népességfogyása főként az alábbi okokra vezethető vissza: kedvezőtlen népszaporulat, kivándorlás (munkavégzés céljából Ausztriába, Németországba, tanulmányok folytatása végett Magyarországra), belső vándorlás (munkavégzés céljából Szlovénia fejlettebb vidékeire), (a fiatalok elvándorlása miatt) a Muravidék „magyar” falvak lakosságának előregedése, a muravidéki kedvezőtlen gazdasági helyzet. A legjelentősebb tényező az asszimiláció. Ezt egyfelől a nyelvi asszimiláció, másfelől a – gyorsuló ütemű – vegyes házasságok is elősegítették. A vegyes házasságok aránya meghaladja az 50%-ot, és az abból származók 80%-a a többségi, szlovén nemzethez tartozónak vallja magát.

A magyarság fogyásának okait elősegítették továbbá: a nagy sorsfordulók (Trianon, 1945-ös visszacsatolás Jugoszláviához), az I. és II. világháború, illetve az ehhez kapcsolódó atrocitások, a

³⁸ A történelmi Vas vármegyétől 122 település tartozik ma Szlovéniához, ezek közül 111 falu volt a Murszombati, 11 község pedig a Szentgotthárdi járás része. Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint 47 466 fő élt a Murszombati járás 111 településén, ebből 4 050 fő volt magyar, 1 942 fő német és 41 474 fő egyéb, többnyire szlovén (vend) anyanyelvű személy. A Szentgotthárdi járás 11 településén összesen 5 975 fő élt, ebből 1 418 fő volt magyar, 38 fő német és 4 519 fő egyéb, többnyire (vend) szlovén anyanyelvű személy. Összesítésben 53 441 fő élt a 122 vasi településen, ebből 5 468 fő volt magyar, 1 980 fő német és 45 993 fő egyéb, jórészt szlovén (vend) anyanyelvű személy. A történelmi Zala vármegyétől 48 település tartozik ma Szlovéniához, ezek közül 47 volt az Alsólendvai, valamint egy falu a Letenyei járás része. Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint az alsólendvai járásban 36 668 fő élt, ebből 14 871 fő volt magyar, 118 fő német és 21 679 fő volt egyéb, jobbára szlovén (vend) anyanyelvű személy. A Letenyei járás egyetlen települése (Pince) 404 főt számlált, ebből 398 fő volt magyar, két fő német és négy fő egyéb anyanyelvű személy. Összesítésben 37 072 fő élt az elcsatolt 48 településen, ebből 15 269 fő volt magyar, 120 fő német és 21 683 fő egyéb, jobbára szlovén (vend) anyanyelvű személy. Összesítésben a Muravidéken 90 513 fő élt, ebből 20 737 fő volt magyar, 2 100 fő német és 67 676 fő egyéb, jobbára szlovén (vend) anyanyelvű személy. Az 1910. évi magyar népszámlálás nem mutatta ki külön a szlovén (vend) anyanyelvűeket, csak a megjegyzéseknél utalt rá. Az elcsatolt Vas vármegyei részen élt 53 441 fő közül 28 077 fő volt római katolikus, 23 582 fő ágostai hitvallású evangélikus és 1 782 fő egyéb felekezethez tartozó. Az elcsatolt Zala vármegyei részen élt 37 072 fő közül 35 754 fő volt római katolikus, 322 fő ágostai hitvallású evangélikus és 996 fő egyéb felekezethez tartozó. Összesítésben a Muravidéken élt 90 513 fő közül 63 831 fő volt római katolikus felekezethez, 23 904 fő ágostai hitvallású evangélikus és 2778 fő egyéb felekezethez tartozó személy. KEPECS JÓZSEF (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1941)*. KSH, Budapest, 1998, 26-27. pp., KEPECS JÓZSEF (szerk.): *A Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941)*. KSH, Budapest, 1999, 48-49. pp.

³⁹ GYÉMÁNT RICHÁRD – PETRES TIBOR – SZONDI ILDIKÓ: *Magyar települések a Muravidéken*. Területi Statisztika, KSH, 6. (43.) évfolyam 2. szám, Budapest, 2003. március.

magukat magyarnak valló szlovénok és zsidók „eltűnése”.⁴⁰ Az 1991. évi népszámlálás szerint Szlovéniában 8 499 fő magyar élt, ebből 7 636 fő a Muravidéken. A 2002. évi szlovén népszámlálás idején a magyarság lélekszáma mindössze 6 243 fő volt, ebből 5 430 magyar élt a Muravidéken, vagyis a Murától a szlovén-magyar határig húzódó területen.⁴¹ Habár Magyarország és Szlovénia között létezik egy 1992-ben megkötött kisebbségvédelmi egyezmény, amely kedvezően érinti a muravidéki magyarságot, mégis nehezen hihető, hogy az asszimiláció és a népességfogyás ütemét csökkentené. A 2011. évi szlovén népszámlálás már ún. „regiszter típusú népszámlálás” volt, ezért a nemzetiségi-anyanyelvi viszonyokat a nyilvántartásokból nem lehet nyomon követni. Tekintettel a magyarság asszimilációs hajlandóságára és arra, hogy Magyarország területéről magyar bevándorlás nem érkezett, ezért a becslések szerint közel 4 000 főben állapíthatjuk meg a legkisebb határon túli közösség, a muravidéki magyarság lélekszámát.⁴²

Összefoglalva elmondható, hogy a muravidéki – akárcsak a szomszédos várvidéki – magyarság lélekszámváltozását a – népszámlálási sajátosságok miatt – jövőben csak megbecsülni lehet. Kutatásaim során az 1880-2001/2002 közötti időszakban – a statisztikai adatok jelentős mennyisége miatt – elég pontosan nyomon követhető a magyarság lélekszámának apadása.

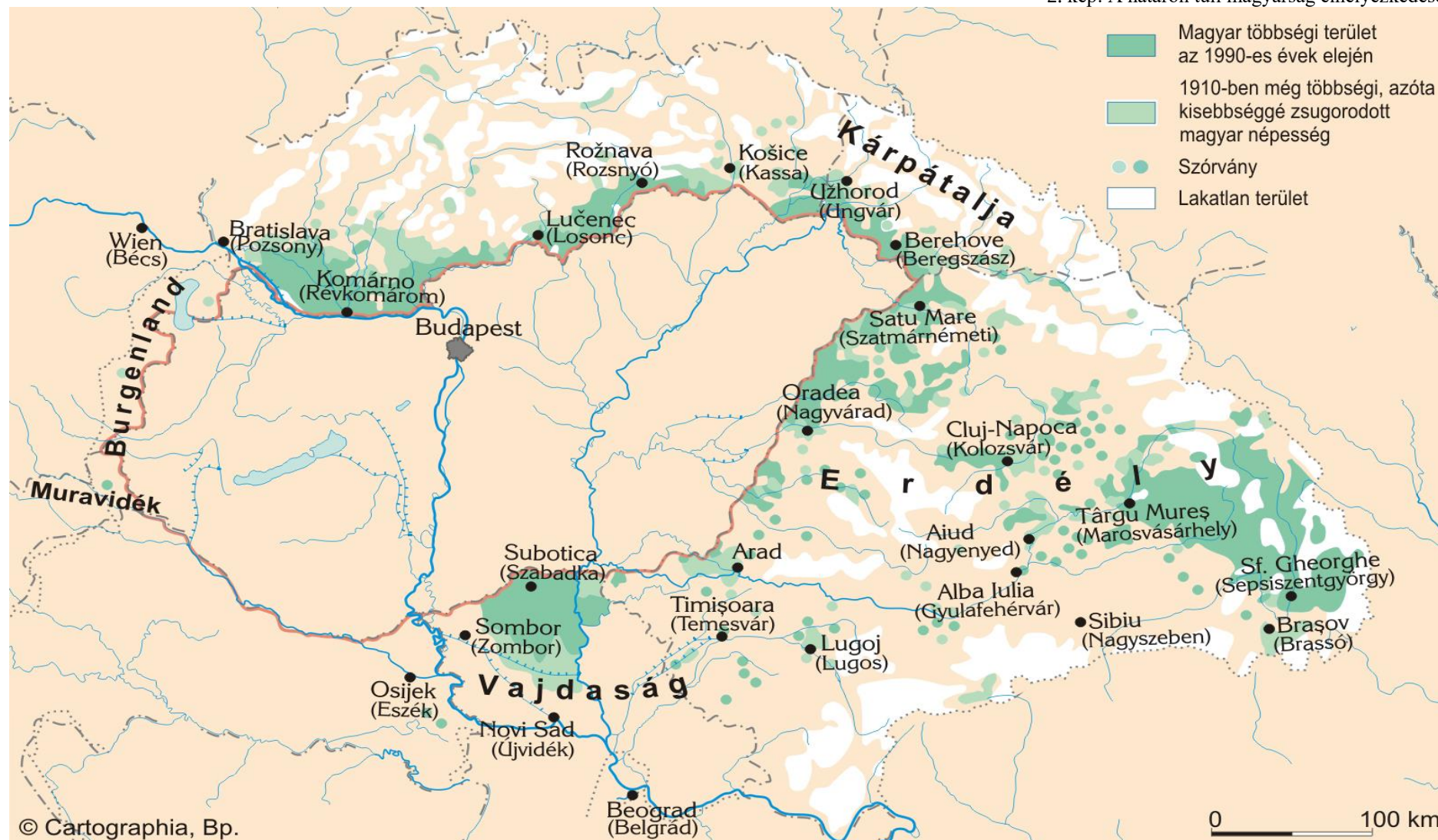
7. Tézis: A muravidéki magyarság az egyik legveszélyeztetettebb helyzetben lévő határon túli magyar közösség. Egyfelől lélekszáma, másfelől perifériás – rurális – helyzete miatt. Főképp az ún. „vegyes házasságok”, illetve a nyelvi sajátosságok miatti magas asszimilációs hajlandóság, továbbá a kedvezőtlen népszaporulat, az elvándorlás, valamint a Muravidék „magyar” falvak népességének előregedése minden bizonnyal tovább apasztják az amúgy is „aprófalvas” térség lélekszámát.

⁴⁰ FÜR LAJOS: *Magyar sors a Kárpát-medencében*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001, 214-217. pp.

⁴¹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Magyarok államhatárainkon túl*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010, 386. p.

⁴² KAPITÁNY BALÁZS: *Kárpát-medencei népszámlálási körkép*. 57. p. In: *Demográfia*. 2013. LVI. évfolyam 1., MTA Demográfiai Bizottság – KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2013.

2. kép: A határon túli magyarság elhelyezkedése

Forrás: Magyar Történelmi Térképtár, Sulinet honlap: <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/magyar-tortenelmi-terkeptar/a-hataron-tuli-magyarsag-a-masodik-vilaghaboru-utan/a-hataron-tuli-magyarsag-a-masodik-vilaghaboru-utan-kronologia> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 23.)

B, Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye területén

I. A kutatás tárgya

Torontál vármegye a történelmi Magyarország 63 vármegyéje⁴³ közül – az egykori törvényhatósági jogú városok területét is beleszámítva – 1910-ben az ötödik legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egységnek számított. Határai Szegedtől a mai szerb fővárosig, Belgrádig (Београд / Beograd) hosszasan elnyúló lapályos, síkvidéken húzódtak, ahol csak a Deliblát homokbuckái képeztek jelentősebb „magaslatot”. A táj egyhangúsága ellenére, a történelmi Torontál vármegye az ország egyik „éléstára” volt. Gabonanövények (búza, zab, árpa), de különösen kukorica („tengeri”) termesztésére kiválóan alkalmas vidék.

Az egykori vármegye székhelye Nagybecskerek (Зрењанин / Zrenjanin) rendezett tanácsú város volt. Nagybecskerek mellett rendezett tanácsú városi ranggal rendelkezett még Nagyikinda (Кикинда / Kikinda) is, azonban a vármegye – „közigazgatási rangban” – legjelentősebb városának, a Belgrádhoz közeli Pancsova (Панчево / Pančevo) törvényhatósági jogú város számított. Torontál vármegye területe – Pancsova törvényhatósági jogú várossal (113 km²) – 10 016 km² volt. A történelmi Torontál vármegye az 1910. évi – utolsó – magyar népszámlálás idején egy törvényhatósági jogú városra (Pancsova), két rendezett tanácsú városra (Nagybecskerek, Nagyikinda) és 14 járásra – ezeken belül 210 településre – tagolódott.

Kutatásaim során arra tettem kísérletet, hogy – egyedülálló módon, a magyar, román és szerb (jugoszláv) népszámlálások településsoros adatai segítségével – bemutassam a történelmi Torontál vármegye egykori járásainak etnikai (anyanyelvi-nemzetiségi), illetve felekezeti statisztikai adatait.

Feladatomnak tekintettem továbbá, hogy vázlatos áttekintést adjak az egyes „történelmi” települések népesedéstörténetéről is. A járasok többnyire szerbek, németek, magyarok és románok által lakott területek voltak, ezért munkáimban jobbra e négy népcsoport betelepődését, statisztikai adatait, valamint a németek eltűnésének „kálváriáját” vizsgáltam. A történelmi Torontál vármegye ugyanakkor más, kisebb számban itt élő népcsoportnak is otthont adott, ezért ezen népcsoportok népesedéstörténetét, illetve etnikai és felekezeti jellemzőit is „górcső” alá vettem. Az egykori vármegye területén – a nagyobb nemzetiségek mellett éltek még – szlovákok, horvátok, valamint bolgárok is. Munkáimban nyomon követem az egyes helységek népesség-, illetve népesedésszatisztikai sajátosságait, valamint a trianoni békeszerződés aláírását (1920. június 4.) követő, egyéb „aktualitásait” is.

Nincs tudomásom arról, hogy a Borovszky Samu szerkesztésében – a „*Magyarország vármegyéi és városai*” című sorozatban – megjelent „*Torontál vármegye*” című kötet kiadása (1912) után a magyar szakirodalomban bárki is kutatta volna a térség népesedéstörténetét, etnikai-felekezeti viszonyait. A hiánypótló könyvek megírását hosszú, többéves kutatómunka előzte meg. A tanulmány megírását többszöri helyszíni terepbejárás is megelőzte. A téma jelentőségét az adja, hogy az egykori Torontál vármegye magyarok által lakott településeinek zöme az ún. „szögedi kirajzás” eredménye. Ezáltal a szegedi, illetve a város környéki magyarság „expanzióját” érhetjük tetten.

⁴³ Közvetlenül a trianoni békeszerződés aláírását megelőzően a Magyar Szent Korona országainak területe 325 411 km² volt. A legnagyobb „alkotóelem”, a Magyar Királyság területe 282 849 km² kiterjedésű volt. A Magyar Királyság 63 vármegyét és 26 törvényhatósági jogú várost ölelt fel. A második alkotórész a Magyar Szent Korona országainak sorában Horvát-Szlavónország volt. Területe 42 541 km²-t tett ki. Területén nyolc vármegye és négy törvényhatósági jogú város helyezkedett el. A harmadik „közjogi alkotóelem” a „corpus separatum”, vagyis „Fiume város és kerülete” volt. Ezt a 21 km² kiterjedésű, speciális jogállású közigazgatási egységet szokták a „laikusok”, tévesen, a 64. magyar vármegyének tekinteni. EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közjogi alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928, 5. p.

II. A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete, etnikai és felekezeti sajátosságai

A 2012. évben – szegedi és egyben „torontáli” polgárként – egyedülálló vállalkozásra szántam el magam. Célul tűztem ki, hogy – az 1910. évi magyar népszámlálás szerint⁴⁴ – a történelmi Torontál vármegye egykori 14 járásának 210 nagy-, illetve kisközségét, valamint két rendezett tanácsú (Nagybecskerek és Nagykikinda) és egy törvényhatósági jogú városát (Pancsova) személyesen felkeressem és dokumentáljam az ott fellelt „értékeket”. Tudatosan nem kizárólag a magyarság múltját, továbbá egykori letűnt – még inkább eltűnt –, valamint jelenben is fellelhető nyomait vizsgáltam, hanem a Bánság – mint sokáig sajátos jogállással és egyedülálló nemzetiségi összetétellel rendelkező terület – további népcsoportjainak múltját és jelenét is kutatni, illetve dokumentálni akartam. A Bánság három egykori vármegyéje, Torontál, Temes és Krassó-Szörény, a szomszédos Bácska – a történelmi Bács-Bodrog vármegye – területe mellett nemcsak a történelmi Magyarország, hanem Európa – nemzetiségileg – egyik legkevertebb területének számított. Ez a kijelentés még napjainkban is sok esetben megállja a helyét. Ezáltal a magyarság mellett, a románok és szerbek, valamint a napjainkra már jobbra „kiveszett” németek, továbbá a szlovákok, bolgárok és horvátok népesedéstörténetét is kutattam. A célt – a térség bejárását – egy év alatt sikerült véghezvinni, közben régi és már egyre nehezebben fellelhető szakirodalmak beszerzésére is törekedtem. A munka nagyobb hányada csak ezután következett. A kutatás, feldolgozás, több esetben következtetés, valamint az egyes járások nemzetiségi-felekezeti viszonyairól szóló kötetek publikálása – kisebb megszakításokkal – további öt évet kívánt.

A történelmi Torontál vármegye 14 egykori járásáról, valamint három városáról külön kötetekben igyekeztem az egyes járások, illetve városok területén élő népelemek múltját rögzíteni. Munkám során nemcsak a népesedéstörténeti vizsgálódásokra támaszkodtam, hanem igyekeztem az előbb – 1880-tól – magyar, majd – 1920-tól – magyar, román és szerb (jugoszláv) népszámlálások településsoros adatait felkutatni, feldolgozni és az egyes települések népesedéstörténeti sajátosságaival összevetni, továbbá – „nóvumként” – az egyes helységeknél az összes fellelhető településsoros népszámlálási adatot – statisztikai táblákba rendszerezve – közölni. Fontos sajátossága a témakörben megjelent köteteknek, hogy nemcsak a magyar, hanem ahol rendelkezésre állt, a német, a szerb és a román szakirodalmakat is igyekeztem felhasználni, illetve megjelölni.

Tudomásom szerint más ilyen típusú kutatást nem folytatott, illetve – az egykori vármegye közigazgatását alapul véve – köteteket sem publikált. Fontos hangsúlyozni, hogy az egyes településekre vonatkozóan jelentek meg cikkek, tanulmányok, illetve könyvek. Előbbire példaként a magyar helységeket lehet hozni, utóbbi esetre főképp az egykori németek által lakott települések kapcsán a német szakirodalom gondoskodott. A témakörben az utolsó, nagy monográfia, a Borovszky Samu szerkesztésében, a „*Magyarország vármegyéi és városai*” című sorozatban megjelent – 1912-ben kiadott – „*Torontál vármegye*” kötet volt.⁴⁵ A nívós munka bár megemlíti az egyes helységeket, de több esetben szükséztűn, ráadásul a pontos népszámlálási adatokat sem közöl. Munkámmal ezt a hiányt próbáltam megszüntetni, továbbá – amennyire lehetőség volt rá – az 1912-től történt eseményeket is igyekeztem „vázlatosan” feldolgozni. Ezáltal képet kaphatunk például az egyik legjelentősebb vármegyei népcsoport a németek „eltűnéséről”, továbbá a magyarság lélekszámapadásáról, valamint a szerbség és a románok „expanziójáról”. Ugyanakkor igyekeztem figyelemmel lenni a „területiségre” is, mivel egyes történelmi települések időközben megszűntek, illetve egyesültek, továbbá a román és a délszláv „érában” új, főképp ún. „telepes falvak” létesültek.

⁴⁴ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 364-373. pp.

⁴⁵ BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912 (632. p.).

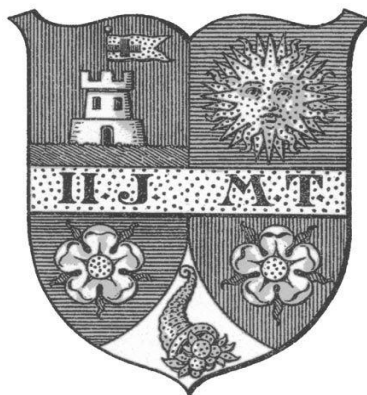
8. Tézis: A történelmi Torontál vármegye, illetve az egész Bánság etnikai-felekezeti jellemzőire a török kori sajátosságok mellett a császári – osztrák – adminisztráció (1718-1778/1779 közötti) rendelkezései és ténykedései is rányomták a „bélyegét”. Amíg a szerbség és a románság jobbára „spontán” migráció eredményeképp került a Bánság területére, addig a többi népelem (pl.: németek, csehek, szlovákok, horvátok, bolgárok, stb.) jobbára szervezett telepítés következtében érkeztek a térségbe. A magyarságot sokáig szándékosan meggátolták, hogy ismét birtokba vegye ősei földjét. Ezért jelentős „lépeshátrányba” került főképp a németekhez, a románokhoz és a szerbek képest. A helyzetet súlyosbította, hogy a Bánság területéről a magyar nemesség is kiveszett, ezért a magyar nemesi családok is jobbára csak a 18. század végén érkeztek erre a területre. Ezt bizonyítja, hogy a három bánsági vármegye – Torontál, Temes és Krassó vármegyék – élére kezdetben „behozatali” főispánok kerültek, vagyis olyan nemesi családok tagja, akiknek a történelmi Magyarország más területein voltak jelentősebb birtokai. A magyarság – hibába volt például Szeged szabad királyi, majd törvényhatósági jogú város „expanzív népesedéspolitikája” és ennek eredménye az ún. „szögedi kirajzás” – hátrányos helyzetbe került a másik három nagy népelemhez képest. Ennek következményei a trianoni békeszerződés (1920. június 4.) aláírásakor kegyetlenül megmutatkoztak.

3. kép: A történelmi Torontál vármegye székháza Nagybecskereken

Forrás: *Old Zrenjanin/Stari Zrenjanin/Nagybecskerek régen*: <http://old-zrenjanin.blogspot.hu/search?updated-max=2016-04-03T23:45:00-07:00&max-results=7> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 2.)

4. kép: A történelmi Torontál vármegye címere

Forrás: STRÖHL, HUGO GERARD: *Österreichisch-Ungarische Wappenrolle*: <https://www.pinterest.co.uk/andersmoen96/hugo-gerard-str%C3%B6hl-heraldikk/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 23.)

C, Etnikai és felekezeti viszonyok a barcasági szászok körében

I. A kutatás tárgya

Az erdélyi szászok megtelepedése az Árpád-korban alapvetően három jelentősebb földrajzi területen történt. A legnagyobb tömb Nagyszeben – akkoriban Szeben – központtal az ún. „Királyföldön” („Königsboden”, „fundus regius”) létesült. Ez a letelepedés feltehetően az 1150-es, illetve 1160-as években történhetett. A királyföldi szászság közigazgatási egysége az ún. „szék” volt. Ezek közül a legjelentősebb a Szeben (Nagyszeben) központú, Szebenszék volt, amely a szász székek között ún. „főszék” szerepet töltött be. További királyföldi székek voltak: Köhalomszék, Nagysinkszék, Segesvárszék, Szászsebenszék, Szászvárosszék, Szerdahelyszék és Újegyházsék. Később létesült az ún. „Kétszék”, amely Medgyesszék és Selykszék együttesét takarta.⁴⁶ A második, egyben a legfiatalabb telepítés – amely időben is elkülönült másik kettőtől – a délkeleti régióban, a „Barcaságban” („Burzenland”), Brassó központtal létesült.⁴⁷ A harmadik tömb Erdély északkeleti részén, Beszterce városában és környékén („Naszód-vidék”, „Nösnerland”) lelt új hazára.

Kutatásaim során a második területtel – az erdélyi szász területek között is egyedi népesedéstörténeti, etnikai és felekezeti sajátosságokkal rendelkező – a Barcasággal, különösen annak központjával, „Brassó szabad királyi város” (később ún. „rendezett tanácsú város”) múltjával foglalkoztam. Tudomásom szerint a térség népesedés-, illetve gazdaságtörténeti, további etnikai és felekezeti viszonyaival, különös tekintettel az 1869-től rendszeressé vált népszámlálások településsoros adataival a hazai szakirodalom kevésbé foglalkozott. Holott a szomszédos székelyföldi területekről számos monográfia, szakkönyv, tanulmány, illetve egyéb publikáció jelent meg a magyar szakirodalomban. Kutatásaim során sikerült hiánypótló, leíró statisztikai munkákat készíteni, melynek eredményei az alábbiak.

II. A Barcaság, illetve a történelmi Brassó vármegye népesedéstörténete

Elsősorban a térség népesedés-, illetve gazdaságtörténetét vizsgáltam. Munkámhoz jelentős számú magyar, német, illetve román publikációt (monográfiák, tanulmányok, cikkek, illetve jórészt német (HOG – Heimatortsgemeinschaft) internetes anyagokat stb.) használtam fel. Ezáltal munkáimban a következő megállapításra jutottam: A Barcaság speciális történelmi múltú terület Erdély délkeleti részén. Különlegessége abban áll, hogy több nép vallotta otthonának, akik közül a legjelentősebbek a szászok, a magyarok és a románok voltak. A Barcaság központja Brassó (németül: Kronstad, románul: Braşov) szabad királyi város volt, amely ma megyei jogú városként (románul: municipiul) továbbra is a Barcaság fővárosa. A Barcaság népességének eredetéről a Német Lovagrend megjelenése (1211) előtti időkből nem rendelkezünk pontos információkkal. Az első Árpád-házi uralkodóink már felismerhették a térség stratégiai jelentőségét, ezért határőröket telepítettek ide, akik a történelem viharaiiban megfogyatkoztak.⁴⁸ Eredetükre vonatkozóan igencsak eltérnek a vélemények. Egyes elméletek szerint a barcasági – különösen a Brassó környéki ún. „hétfalusi” – magyarság „első, ősi rétege” nem székely származású, hanem magyar, valamint a magyarságba olvadt besenyők leszármazottai. Árvay József szerint a magyarságot a besenyők megelőzhatték, mivel a magyarok földrajzi neveket – például patakneveket – vettek át tőlük.⁴⁹

⁴⁶ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS: *Magyar Katolikus Lexikon, VI. kötet (Kaán-Kiz)*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 811. p.

⁴⁷ ORTUTAY GYULA: *Magyar Néprajzi Lexikon, I. kötet (A-E)*. Akadémiai Kiadó, 1977, Budapest, 221. p.

⁴⁸ MAKSAJ FERENC: *A szászság megtelepülése*. In: MÁLYUSZ ELEMÉR (szerk.): *Erdély és népei*. Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1941, 88. p.

⁴⁹ ÁRVAY JÓZSEF: *A barcasági Hétfalu helynevei*. Erdélyi Tudományos Intézet, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1943, 9. p.

Egyes népesedési elméletek a besenyő,⁵⁰ mások a székely eredet⁵¹ mellett „tették le a garast”. Ugyanakkor vannak, akik az „elegyes”; székely, illetve kun-besenyő, esetleg csángó⁵² vagy a besenyő-kun⁵³ származást fogadják el. Mások, mint Ferenczi Géza, hangsúlyozzák: „a hétfalusi csángók ősei a Felső-Fehér vármegyei magyarság soraiból kerültek ki elsősorban”.⁵⁴ Sajátos, az előbbiektől eltérő, ötödik csoportot alkotnak azok az elméletek, amelyek a hétfalusi magyarságot moldvai csángóknak tartják.⁵⁵

A 11. század elején az egész Barcaság, mint „gyepűelve”, királyi birtoknak minősült. Az első betelepülők feltehetően magyarok lehettek, akik a Brassó feletti Cenk-hegy várának őrségét képezték.⁵⁶ Erre az 1455-ben – Hunyadi János parancsára – lebontott vár területén, az 1934 nyarán – dr. Antoni Erhárd által – feltárt, szintén 1455-ben lebontott, 24,91 méter hosszú és 10,45 méter széles Szent Lénárd-templom alapjai engednek következtetni.⁵⁷ A 11. század elején – amikor e templom legrégebbi részei épültek – egy olyan népcsoport sem élt e területen – a magyaron kívül –, amely a nyugati kereszténységhez tartozott volna.⁵⁸ A korai Árpád-korban feltehetően igen gyér lakossága lehetett a Barcaságnak, így Brassó környékének is, akik idővel, besenyőkkel egészültek ki. Ezt a megállapítást számos földrajzi név (településnév, pataknév) is alátámasztja. Árvay József szerint a bolgár-török, illetve besenyő eredetű földrajzi nevek, amelyeket a magyarok átvettek, az ő közvetítésükkel jutott el a szászokhoz, illetve románokhoz.⁵⁹ Ezt a nézetet azonban sem a szász, sem a román történelemírás nem fogadja el. Hiszen ez ellentmond annak a „romantikus” gondolatnak, hogy a Barcaság első lakói a Német Lovagrend, illetve – a dák-román kontinuitás elve alapján – a románok lennének.

A szászság betelepítésekor a besenyők egy része a háromszéki síkság besenyőtelepeire vándorolt, másrészüket viszont beolvadt a magyarságba.⁶⁰ Szintén beolvadás lett a sorsa a magyarok által itt talált, rendezett társadalmi kereteket nem alkotó szlávoknak is.⁶¹

A korai – a Német Lovagrend megérkezése előtti (1211) – magyar betelepülés azért is feltehető, mert a Barcaság közvetlenül négy jelentős szoros mellett fekszik. Ezt a stratégia pozíciót a magyar királyok is bizonyára felismerték, mint „Erdély Achilles sarkát”, ezért a határ védelmére, a Déli-Kárpátok vonalához a magyarok mellé székely, illetve besenyő határőröket telepítettek le.

⁵⁰ JERNEY JÁNOS: *Keleti utazása a' magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845, II. kötet*. A szerző tulajdona, Pest, 1851, 120. p., NAGY GÉZA: *Adatok a székelység eredetéhez és egykori lakhelyük*. A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője, II. évf., Sepsiszentgyörgy, 1891, 263. p.

⁵¹ GYALUI FARKAS (szerk.): *mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai*. Erdélyi Múzeum, Kolozsvár, 1941, 327. p., KÁLLAY FERENC: *Historiai értekezés a' nemes székely nemzet' eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a' régi időkben*. Fiedler Gottfried Nyomdája, Nagyenyed, 1829, 161. p.

⁵² ORBÁN BALÁZS: *Székelyföld leírása, Történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból, VI. kötet, Barcaság*. Nyomtatott Panda és Frohna Könyvnyomdájában, Budapest, 1873, 88-90. pp.

⁵³ GYÁRFÁS ISTVÁN: *A jász-kunok története, II. kötet*. Nyomtatott Szilády Károlynál, Kecskemét, 1873, 242. p.

⁵⁴ FERENCZI GÉZA: *A hétfalusi csángókról*. Székely útkereső, 1992. 4. szám, 8. p.

⁵⁵ SZILÁDY JÁNOS: *Erdély magyar népe*. In: ASZTALOS MIKLÓS (szerk.): *A történeti Erdély*. Erdélyi Férfiak Egyesülete, Budapest, 1936, 387-391. pp.

⁵⁶ TREIBER, GUSTAV: *Die Anlage der Brasoviaburg*. In: JEKELIUS, ERICH (szerk.): *Das Burzenland, Die Dörfer des Burzenlandes, IV. kötet, I. rész*. Brassó, 1929, 78-79. pp.

⁵⁷ KEÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF: *A Cenk-hegyi Brasovia vár temploma*. In: DR. GYÖRGY LAJOS (szerk.): *Erdélyi Tudományos Füzetek, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1940/121. szám, 4. p.*, FERENCZI SÁNDOR: *A brassói Szent Lénárd-egyház*. Pásztortűz, Kolozsvár, 1934/11. szám, 232-233. pp.

⁵⁸ FERENCZI SÁNDOR: *A brassói Szent Lénárd-egyház*. Pásztortűz, Kolozsvár, 1934/11. szám, 232-233. pp.

⁵⁹ ÁRVAY JÓZSEF: *A barcasági Hétfalu helynevei*. Erdélyi Tudományos Intézet, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1943, 9. p.

⁶⁰ GYÖRFFY GYÖRGY: *Besenyők és magyarok*. In: GYÖRFFY GYÖRGY (szerk.): *A magyarság keleti elemei*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990, 94-192. pp.

⁶¹ ÁRVAY JÓZSEF: *A barcasági Hétfalu helynevei*. Erdélyi Tudományos Intézet, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1943, 10. p., KNIEZSA ISTVÁN: *Magyarország népei a XI. században*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2000, 112. p.

Elsődlegesen a kunok betörései miatt fontos határvédelem jelentős véráldozatokat kívánt. Az amúgy is – a feltehetően – gyér (főképp besenyő és magyar) népesség jelentősen megtizedelődött a „történelem viharaiban”.⁶² Többek között ez a „népességvesztés”, illetve az ellenséges népekkel – elsősorban a kunokkal – szembeni hatékony határvédelem elősegítése eredményezte a Német Lovagrend későbbi behívását és letelepítését a Barcaságba, illetve az ő hívásukra érkezett németajkú jövevények letelepedését Brassóba és a környékbeli szász falvak területére.

Mint látható, a magyar királyok a 11-13. században magyarokat, székelyeket és besenyőket telepítettek a Barcaság területére. Később más népelemek is megjelentek a Barcaság területén.

A korabeli oklevelek és más megbízható források szerint az erdélyi szászok első csoportját a 12. század közepén II. Géza magyar király (1141-1162) hívta be és telepítette le Erdély területén.⁶³ Richard Huß ennek pontos idejét vitatja, mivel az 1146-ban nagykorúvá vált II. Géza 1141 és 1159 között folyamatos háborúskodásba sodródott országa több szomszédjaival – így a Német-római Birodalommal, Haliccsal, illetve Bizánccal –, amely körülmény nehezen tehetette lehetővé a szervezett kolonizációt. Ezért Huß arra a következtetésre jutott, hogy II. Géza ebben az időszakban valószínűleg nem foglalkozhatott az erdélyi szászok betelepítésével.⁶⁴ Ugyanakkor a jövevények letelepítése mindenképp 1186 előtt történhetett, mivel II. Géza fia, III. Béla magyar király (1172-1196) ebben az évben kérte feleségül VII. (Ifjú) Lajos francia király (1137-1180) lányát, Margitot és ezért – az „illendőség szabályainak” megfelelően – nyilvánosságra hozta jövedelmeit. Ebben a kimutatásban az erdélyi hospesek adója jelentős tételként szerepelt.⁶⁵ Ez viszont azt bizonyítja, hogy a német telepek már megerősödtek és gazdagok voltak, amely tény egy időben korábbi telepítést támaszt alá.

Az ún. „erdélyi szász” gyűjtőnév volt, mivel nem egy területről érkeztek az Erdély területére bevándorló, jobbára németajkú jövevények. Nem volt egységes nép, később vált azzá. Eredetüket a nyelvjárás-, illetve germanisztikai kutatás tárta fel. Elsődlegesen a Mosel-vidékről jöttek a bevándorlók,⁶⁶ de – a letzelburgi újalnémet nyelvjárással való rokonság kapcsán megállapítható, hogy – Luxemburg környékéről is érkeztek „jövevények”.⁶⁷ A korabeli oklevelek a „Flandrenses”, illetve „Theutonici” névvel illeték az első német telepeseket, még az ún. „Saxones” (1206),⁶⁸ azaz „szász” elnevezés megjelenése előtt. Ezért feltételezhető, hogy Flandriából, illetve Liege (Lüttich) és Aachen közötti vidékről is érkeztek betelepülők Erdélybe. A kölni egyházmegye térsége (az ún. „középső Rajna-vidék”) is érintve volt a telepítésben.⁶⁹ Feltehetően – a liturgikus kapcsolatok alapján – a magdeburgi egyházmegyével is kapcsolatban állhat az erdélyi szászok. A szakmai körökben „nagy vihart kavart” elmélet 1896-ban jelent meg először és időnként felmerül ennek az eredetnek a lehetősége is.⁷⁰ Nem zárható ki, hogy Szászország mellett Thüringiából is érkeztek németajkúak.⁷¹

⁶² MAKSAY FERENC: *A szászok megtelepedése*. In: MÁLYUSZ ELEMÉR (szerk.): *Erdély és népei*. Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1941, 88. p.

⁶³ SCHULLER, FRIEDRICH: *Az erdélyi szászok letelepedéséről*. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2010, 15. p.

⁶⁴ HUß, RICHARD: *Die Einwanderung der Deutschen nach Siebenbürgen und die Gruppeneinteilung ihrer Mundarten innerhalb des Römerstraßnetzes*. In: Archiv, Bd. 43, Hermannstadt, 1926, 43. p.

⁶⁵ BINDER PÁL: *Ein dokumentarischer Hinweis auf die „hospites” in Siebenbürgen (1186)*. Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 19, Verl. d. Akad., Bukarest, 1976, 37. p., ZIMMERMANN, HARALD: *A német-magyar kapcsolatok a 12. század közepén és az erdélyi szászok betelepítése*. AETAS történelmi folyóirat, AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület, 20. évfolyam, 2005. 4. szám, 125., 127. pp.

⁶⁶ ZIMMERMANN, HARALD: *A német-magyar kapcsolatok a 12. század közepén és az erdélyi szászok betelepítése*. AETAS történelmi folyóirat, AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület, 20. évfolyam, 2005. 4. szám, 125. pp.

⁶⁷ KLEIN, KARL KURT: *Luxemburg und Siebenbürgen*. Siebenbürgisches Archiv, 5. Böhlau Verlag, Hermannstadt, 1965., NÄGLER, THOMAS: *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*. Kriterion-Verlag, Bukarest, 1979, 11. pp.

⁶⁸ KLUSCH, HORST: *Az erdélyi szászok betelepüléséről*. Kriterion Kiadó, Kolozsvár, 2009, 26. p., ZIMMERMANN, FRANZ – WERNER, CARL: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I.*, Hermannstadt, 2., 1892, 32. p.

⁶⁹ ZIMMERMANN, HARALD: *A német-magyar kapcsolatok a 12. század közepén és az erdélyi szászok betelepítése*. AETAS történelmi folyóirat, AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület, 20. évfolyam, 2005. 4. szám, 125. pp.

⁷⁰ ZIMMERMANN, HARALD: *A német-magyar kapcsolatok a 12. század közepén és az erdélyi szászok betelepítése*. AETAS történelmi folyóirat, AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület, 20. évfolyam, 2005. 4. szám, 126. pp.

⁷¹ KLUSCH, HORST: *Az erdélyi szászok betelepüléséről*. Kriterion Kiadó, Kolozsvár, 2009, 26. p.

Később, II. András magyar király (1205-1235) 1211-ben behívta a Német Lovagrendet a Magyar Királyság területére, akik szintén itt leltek új hazára. A teuton lovagok az országhatárt védelmezték, de a velük érkezett németajkú szász telepesek szorgalmuknak köszönhetően felvirágoztatták a térséget. A lovagokat 1225-ben II. András seregeivel kiűzte a Barcaságból, mivel azok az ország területi integritását veszélyeztették, a szász népesség azonban maradhatott. A későbbiekben a mezőgazdasággal, továbbá iparral és kereskedelemmel foglalkozó szászok nemcsak Brassó, hanem az egész Barcaság gazdasági életére jelentős hatást gyakoroltak. Közvetítő szerepet játszottak – a kereskedelemben – a Török Birodalom, Ázsia és Afrika, valamint Nyugat-Európa országai, birodalmai között.

A Barcaság területére utolsóként a románok telepődtek le. Ezt a nézetet a román történelemírás azonban határozottan tagadja, hivatkozva a dák-római időkből való folyamatos fennmaradásra.⁷² A románok, mint a Balkán-félszigeten folyamatosan észak felé vándorló népcsoport, a 10. és 11. század fordulóján léphette át a Duna folyam vonalát. Nem kizárt, hogy a románok már a 11. és a 12. században megjelentek a Barcaságot délről határoló Kárpátok legelőin, de állandó megtelepüléséről még nem beszélhetünk. A legkorábbi oklevelek csak 13. század elejétől említették őket. Továbbá biztos értesülésünk van a II. András magyar király (1205-1235) által 1224-ben kiadott „Diploma Andreanumból” – amit a szászok „arany szabadságlevélnek” („der goldener Freibrief”) is hívtak –, hogy a barcasági szászok lakóhelyét nyugatról a „Silva Blachorum et Bissenorum”, azaz „a románok (oláhok) és besenyők erdeje” határolta.⁷³ Ez a mai Persányi-hegységet jelentette.

A 13. században a románok számára a korlátlan vándorlási lehetőség – a szászok és a magyarok népességgrobbanása miatt – megszűnt, mert a község határok már az erdőhatárig nyúltak fel. Ekkor, előbb, a románok királyi uradalmak területére szegődtek, mivel ott még – ha korlátozva is, de – egy darabig folytathatták vándorló életmódjukat, majd utóbb a hegyek alján telepődtek le.⁷⁴ Előbb csak pásztorkodással foglalkoztak, később – amikor népességszámuk megnőtt – feltehetően már határőrzésre is alkalmazták őket.

A románok első térnyerése Erdélyben a 13. század közepére tehető. A tatárjárás következményei a magyarság és a szászok településeit jelentősen megviselte. Mivel a termékenyebb, folyóvölgyek területére telepődtek, ezért a mongolok inváziója jelentősen megtizedelte soraikat. A tatárdúlás (1241/1242) után IV. Béla magyar király (1235-1270) még támogatta is a románok befogadását és telepítését a szászok és a magyarok falvaiba. A románok egyfelől a munkaerő-utánpótlást, másfelől a határőrzetet biztosították Erdély déli részein, ezért elsősorban a Fogaras-vidéken, illetve Hunyad vármegyében telepődtek meg.

Fekete Nagy Antal „A románok megtelepedése a középkorban” című munkájában a következőket írta: „...1222 után a románok csak 1247-ben tűnnek ismét fel, mégpedig a Fogarastól nyugatra eső határszéli területeken, az Olt folyó, Hátszeg vidékén és Krassó vármegyében;” továbbá „a XIV. század elején Károly király haláláig, 1342-ig a következő megyékben tűnnek fel név szerint is megnevezett harminckét helységben: Bereg, Máramaros, Bihar, Szilágy, Kolozs, Hunyad, Krassó, Temes, Fehér, Szeged és Fogaras vármegyékben. Feltűnésük körülményei kétségtelenül bizonyítják a lassú letelepedést és térhódítást.”⁷⁵ A Brassó-vidéken kezdetben feltehetően csak szóróványos megtelepedés volt megfigyelhető.

⁷² TAMÁS LAJOS: *Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1935, 176-207. pp., TAMÁS LAJOS: *Rómaiak (oláhok)*. In: DEÉR JÓZSEF (szerk.): *Erdély*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940, 61-69. pp.

⁷³ KÖPECZI BÉLA – MAKKA LÁSZLÓ – MÓCSY ANDRÁS – SZÁSZ ZOLTÁN (szerk.): *Erdély története. I. kötet, A kezdetektől 1606-ig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 303. p.

⁷⁴ FEKETE NAGY ANTAL: *A románok megtelepedése a középkorban*. In: MÁLYUSZ ELEMÉR (szerk.): *Erdély és népei*. Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1941, 106-117. pp.

⁷⁵ FEKETE NAGY ANTAL: *A románok megtelepedése a középkorban*. In: MÁLYUSZ ELEMÉR (szerk.): *Erdély és népei*. Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1941, 106., 108. p.

„A vándorló, megkötöttség nélkül élő románság a szokás- és törvénytábla korlátokhoz sokáig nem bírt alkalmazkodni. Mint minden pásztornép, nemigen tudott különbséget tenni az enyém és a tied között. Innen a gyakori hatalmaskodások, melyeknek során magyar és szász szomszédaiktól legtöbb esetben állatokat, juhokat, kecskéket, disznókat, teheneket és ökröket vettek el.”⁷⁶

A 15. században a románság térnyerését elősegítették a mesterséges telepítések, a gazdasági szempontok, illetve a magas szaporodási hajlandóság. Ezért nem csodálkozhatunk, hogy a magyar vármegyékben és a Szászföld falvaiban ún. „*érintkezési területek*” alakultak ki a románság és a másik két nép között, amely hatást gyakorolt a magyar és a szász falvakban a románság számának és arányának növekedésében. A Brassó-vidéken a románság elsősorban Brassó Bolgárszeg nevű városrészben telepedett meg, amely az erdélyi román kultúra egyik jelentős központja lett. Az 1399. évi pápai búcsúengedély szerint a településrészen a bolgárok, görögök és örmények mellett már ún. „*vlachok*” is éltek. A városrész idővel teljesen elrománosodott; az 1495-ös esztendőben itt alapították az első román iskolát, majd a következő évszázadban már román nyelvű kiadványokat, könyveket is nyomtattak itt. Brassó Bolgárszeg nevű negyede mellett a – barcasági csángók által lakott – Hétfalu települése is megjelent a románság. Feltehetően már 1238-ban megfigyelhető volt a szórványos betelepülés, azonban tömegessé válni csak az 1540-es évektől kezdett.⁷⁷ Kezdetben a magyaroktól elkülönülve a falvak szélén éltek. Elsősorban Hosszúfaluban voltak fellelhetők, de idővel a többi falu széleire is betelepedtek. Alapvetően állattartással, juhtenyésztéssel foglalkoztak. A szászok falvait kezdetben nagyobb betelepülés nem érintette, de a Nemzeti Fejedelemség idején egyre több településen jelentek meg a románok. A szászok falvaiban szintén azok szélein telepedtek le.

Orbán Balázs későbbi időszakról írt, de érdemes idézni sorait, amelyet a szász falvak szélein élő románságról közölt: *„Van még az oláhoknak egy harmadik osztálya: a szász községek faluvégein lakó, leginkább közhelyekre telepített zsellérféle nép; ezek nagyon sanyarú, elnyomott állapotban vannak, ők a községek valódi igavonói, rajtuk mutatják ki rendesen a faluk durva előljárói hatalmukat, s néha ok nélkül is kínozzák, börtönzik, vasra verik, ide-oda kergetik, falu nevében dolgoztatják; de azért ezek is nagyon szaporodnak, míg a szászok két gyermek-rendszerükkel fogynak, s maholnap igen sok helyt túlszárnyalják a szászok létszámát, s ha a jogegyenlőség testté lesz, mint kell hogy legyen, akkor szász uramék sok helyt túl lesznek szárnyalva;”⁷⁸*

Kutatásaimmal kísérletet tettem arra, hogy a Barcaságban élő népcsoportok sajátosságain keresztül bepillantást nyújtsak a Barcaság etnikai, felekezeti, kereskedelmi és gazdaságtörténeti, néprajzi, valamint építéstörténeti fejlődésére. Az olvasó talán ezen utóbbi célkitűzésen csodálkozhat, ezért kell igazat adnunk Kós Károly (1883-1977) magyar építész, író meglátásának, aki szerint: *„...a kövek igazat mondanak. Csak igazságot és talán csak ők mondanak igazságot.”⁷⁹* Sokszor az építészeti emlékek azok a „néma tanúk”, amelyek közelebb visznek bennünket egy népcsoport, egy felekezet vagy épp egy történelmi korszak sajátosságainak megértéséhez.

Munkáimban lineáris rendben követtem nyomon a kezdeti – 13. századi – időszaktól egészen „napjainkig” a barcasági települések fejlődésének „stációit”. Publikációimban törekedtem arra, hogy ne csak a népesedéstörténeti sajátosságokat írjam le, hanem a 19-20. századi magyar, illetve román népszámlálások településsoros adatai segítségével a térség későbbi – statisztikai adatokkal is alátámasztható – múltját is vizsgáljam. Különös tekintettel a barcasági százság eltűnésének „kálváriájára”, valamint a barcasági csángók „kisebbségbe kerülésére”.⁸⁰

⁷⁶ FEKETE NAGY ANTAL: *A románság megtelepülése a középkorban*. In: MÁLYUSZ ELEMÉR (szerk.): *Erdély és népei*. Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1941, 112. p.

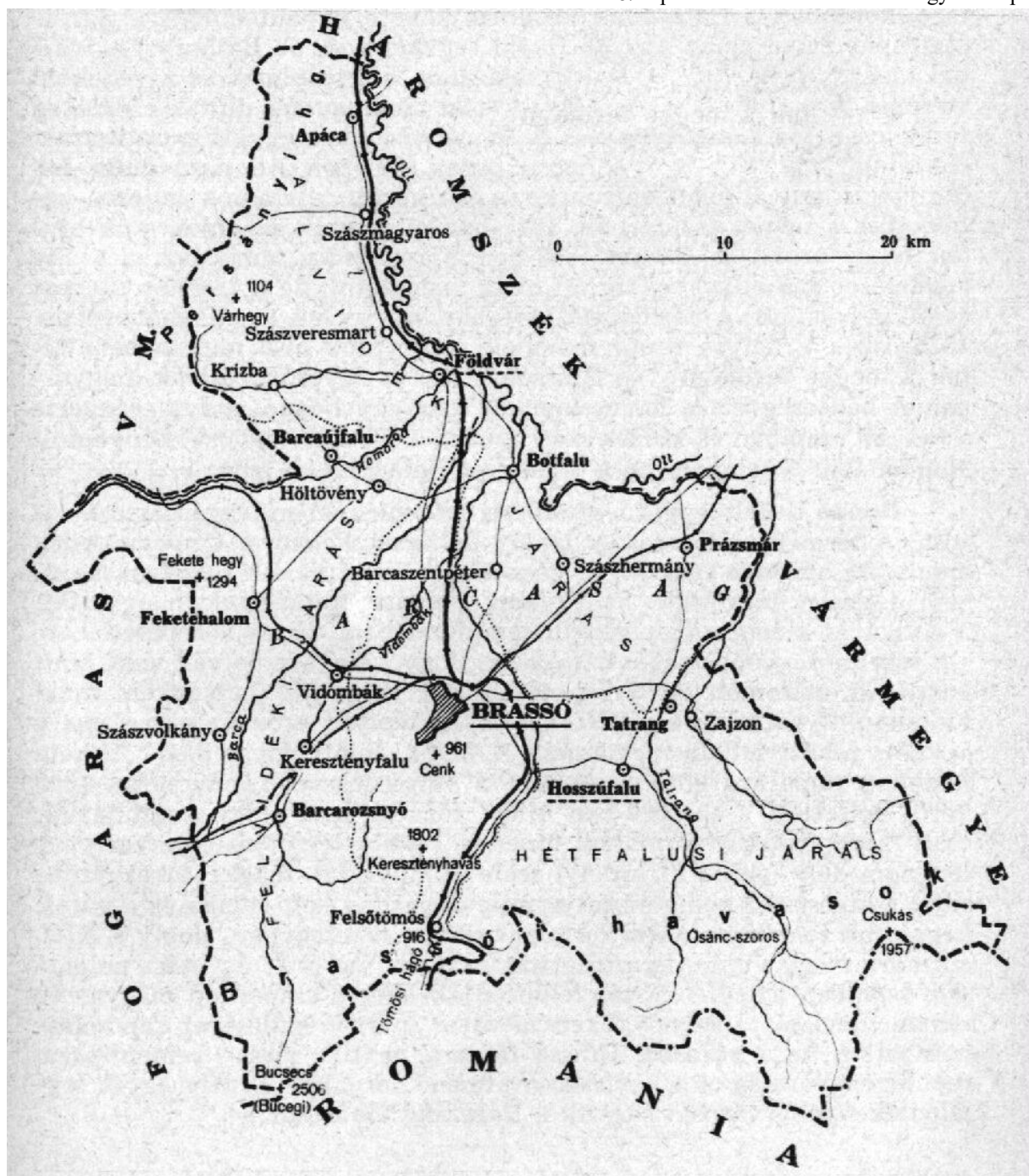
⁷⁷ Hétfalu honlapja: http://www.hetfalu.ro/lapok/02_h.html (Letöltés ideje: 2017. szeptember 14.)

⁷⁸ ORBÁN BALÁZS: *Székegyföld leírása, Történelmi, régészeti, természetrajzi s népművelési szempontból, VI. kötet, Barcaság*. Nyomtatott Panda és Frohna Könyvnyomdájában, Budapest, 1873, 24. p.

⁷⁹ SAS PÉTER (szerk.): *Ódon Erdély, II. kötet. Művelődéstörténeti tanulmányok*, Neumann Kht., Budapest, 2004, 5. p.

⁸⁰ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Brassó vármegye etnikai és felekezeti statisztikája*. Szegedi Tudományegyetem – NKA, Szeged, 2017, 308 p.

6. kép: A történelmi Brassó vármegye térképe

Forrás: Magyarország régi térképeken: <http://hungary-maps.myhunet.com/hu/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 22.)

III. Brassó szabad királyi város népesedéstörténete, etnikai és felekezeti sajátosságai

Brassó (németül: Kronstad, románul: Braşov) szabad királyi város a Barcaság koronájának számított. Jelentőségét földrajzi fekvése is elősegítette, hiszen három hágó, illetve szoros közelében feküdt. Az ipartörténeti sajátosságok és a kereskedelmi fejlődés mellett egy olyan város kialakulása, (nemzetiségi, felekezeti, társadalmi, építészeti, adózási) tagozódása is tetten érhető, amely magyarországi viszonylatban is egyedülállónak számított. Brassó a Magyar Királyság, később pedig a Nemzeti Fejedelemség egyik legjelentősebb városa volt, amely nem jöhetett volna létre a szászok nyereségorientált, takarékos, rendszerető és szorgalmas attitűdjé,⁸¹ a magyarság kitartó munkája, a románság zavarba ejtő leleményessége, továbbá – a többi kisebb „népelem” – a bolgárok, cincárok (arománok), görögök, örmények kereskedelmi érzéke nélkül.

Brassóban egyszerre volt jelen a Nyugat és a Kelet, annak minden előnyével, ezért a város környékén is egy sajátos, soknemzetiségű világ alakult ki. A gazdasági fejlődés tekintetében nagy szerepe volt a magyar királyok által adományozott kiváltságoknak, privilégiumoknak, amelyek a stabil gazdasági alapokat biztosították. Több munkámban sorra veszem a – gazdaságtörténetileg is fontos – privilégiumokat, amelyeket Brassó szász polgárai a magyar királyoktól, illetve erdélyi fejedelmektől elnyertek. A 14. és a 16. század közötti időszakban egy erős, kiépült város életébe pillanthatunk be, amely expanziójával – az egész Barcaságot uralma alá hajtva –, létrehozta a Brassó-vidék történelmi-politikai fogalmát. Brassó ezzel a lépésével gyakorlatilag államot képzett az államban. Ebben jelentős szerepe volt a városi kereskedelem fejlődésének, valamint az azt „kiszolgáló” iparágak egyedülálló alakulásának.⁸²

Munkáim megírása folyamán nagy jelentősége volt a korábbi, jórészt a 19. században, illetve a 20. század elején íródott tanulmányoknak, cikkeknek, illetve könyveknek. Melyekkel nemcsak a magyar, hanem a német (szász) és a román szerzők munkásságába is bepillantást nyerhetünk. Munkáim elkészítését jelentősen nehezítette, hogy a korábbi történelmi korszakokban nem voltak még népszámlálások, illetve egyéb statisztikai adatgyűjtések. Ezért sok esetben az egyes szerzők által feldolgozott városi jegyzőkönyvek, továbbá a több-kevesebb információt közlő adózási kimutatások nyújtottak segítséget az etnikai-felekezeti, illetve demográfiai sajátosságok bemutatásában.

A Brassóról szabad királyi városról szóló munkáim elkészítésében jelentős szerepe volt az egyes iparágak fejlődéséről, történelméről készült kiadványoknak, amelyekben több helyen is történt utalás Brassó városára, ahol a céhek – sok esetben német hagyományokat is követve – viszonylag hamar, már a 14. században megjelentek.⁸³

Brassó „egyedisége” sajátos nemzetiségi és felekezeti sajátosságaiban rejlik, amely jellemzők a gazdasági életben is éreztették hatásukat, így bizonyos néprajzi kutatások folytatása is szükséges volt, például a brassói románság kiemelkedő szerepének megértése végett. Hiszen az első román iskola Erdélyben, valamint az első román nyelvű nyomtatott kiadványok Brassó városában láttak napvilágot.

⁸¹ JEKEL FRIGYES: *Brassó megye*. In: JÓKAI MÓR (főszerk.): *Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben, XX. kötet, Magyarország VII., Délkeleti Magyarország: Erdély és a szomszédos hegyvidékek*. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1901, 367-384. pp., ENESEI DORNER BÉLA: *Az erdélyi szászok mezőgazdasága*. Pannonia Könyvnyomda nyomása, Győr, 1910, 49. p., ORBÁN BALÁZS: *Székegyföld leírása, Történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból, VI. kötet, Barcaság*. Nyomtatott Panda és Frohna Könyvnyomdájában, Budapest, 1873, 20. p.

⁸² GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Brassó vármegye etnikai és felekezeti statisztikája*. Szegedi Tudományegyetem (NKA támogatással), Szeged, 2017, 74-99. pp.

⁸³ FRÁTER ISTVÁN: *Brassó gazdasági helyzete a 15-16. század fordulóján*. Fráter és társa könyvnyomdája, Budapest, 1930, 9-16., 22., 31. pp., PALÁDI-KOVÁCS ATTILA (szerk.): *Magyar Néprajz. III. kötet, Kézművesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 37-38. pp., DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS: *Magyar Katolikus Lexikon, II. kötet (Bor-Éhe)*. Szent István Társulat, Budapest, 1996, 197. p.

Ezen fejlődés elképzelhetetlen lett volna a kereskedelemben és az ún. „transzhumálásban” egyre jelentősebb szerepet játszó brassói – bolgárszegi – románság nélkül.⁸⁴

A 17. század alkonyán, az ún. „Diploma Leopoldinum” (1691. december 4.) kiadása Erdély önállóságának végét jelentette, ezáltal a térség – és így a Brassó-vidék is – Habsburg Birodalom részévé vált. Ez a tény, illetve a Habsburg uralkodók rendelkezései teljesen megváltoztatták Brassó gazdasági és társadalmi helyzetét és ennek következtében a város és a vidék nemzetiségi és felekezeti viszonyait is.⁸⁵

A 18. és 19. századi források tájékoztatnak bennünket a barcasági szászság térvesztéséről, valamint a magyarság megkezdődő háttérbe szorulásáról, valamint ezek folyományaként a románság egyre jelentősebb szerepköréről. Mindezek ellenére olyan „csodának” lehetünk szemtanúi, hogy 1910-ben – az utolsó magyar népszámlálás időpontjában, amely még az egész történelmi Magyarországra kiterjedt – Brassó rendezett tanácsú város relatív magyar többségű várossá vált. Habár a románság demográfiai térnyerését később nem lehetett felülmúlni, ekkor mégis a helyi magyarság vitalitását érhetjük tetten.⁸⁶

A Brassóról, valamint a Barcaságról írt munkáim elsősorban a hiánypótló szerepkört szeretne betölteni, mivel a magyar szakirodalomban viszonylag kevés a Brassóról, továbbá a Barcaságról, illetve a történelmi Brassó vármegye területéről és egykori népességéről született munka. Munkáim a magyar, illetve román népszámlálások településsoros adataival is alátámasztottam.

7. kép: Johann Jakob Schollenberger: Brassó látképe - rézmetszet, 17. század

Forrás: RÓZSA GYÖRGY: *Városok, várak, kastélyok*. HG és Társa Kiadó, Budapest, 1995, 9. kép.

⁸⁴ JEKEL FRIGYES: *Brassó megye*. In: JÓKAI MÓR (főszerk.): *Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben, XX. kötet, Magyarország VII., Délkeleti Magyarország: Erdély és a szomszédos hegyvidékek*. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1901, 367-384. pp., ORBÁN BALÁZS: *Székelyföld leírása, Történelmi, régészeti, természetrajzi és népművészeti szempontból, VI. kötet, Barcaság*. Nyomatott Panda és Frohna Könyvnyomdájában, Budapest, 1873, 24. p.,

⁸⁵ POZSONY FERENC: *Az erdélyi szászok jeles napi szokásai*. Krónika könyvek, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1997, 24. p., MUŞLEA, C. CANDID: *Contributii la institutia vecinie la romanii brasoveni*. in "Studii si articole de istorie", Vol. II, Societatea de stiinte istorice si filologice, Braşov, 1957, 326-328. pp.

⁸⁶ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Brassó vármegye etnikai és felekezeti statisztikája*. Szegedi Tudományegyetem (NKA támogatással), Szeged, 2017, 119-122. pp.

9. Tézis: Brassó szabad királyi város – később rendezett tanácsú város –, valamint a Brassó-vidék, illetve a történelmi Brassó vármegye területét három jelentősebb népcsoport – a szász, a magyar és a román – lakta. Ezek közül a mára jobbára „kiveszett” erdélyi (barcasági) szászságnak elvülhetetlen érdemei voltak abban, hogy Brassó és környéke a történelmi Magyarország egyik legvirágzóbb vidékévé vált. Volt időszak, amikor a térség és annak „koronája” Brassó „államot képzett az államban”. Ez elképzelhetetlen lett volna a szászok nyereségorientált hozzáállása és szorgalmas életmódja nélkül. Ugyanakkor a – változásra nem fogékony, a régi kiváltságaihoz ragaszkodó, „egykező” – szászság, amely utánpótlást nem kapott a német területekről idővel egyre inkább „lépeshátrányba” került a magyarság, de főképp a gyorsan szaporodó románság mögött. Amíg a magyar – dualizmus kori (1867-1918) – politikai elit – ha nem is értett mindig egyet – még tekintettel volt a konzervatív erdélyi szászság törekvéseire, addig a trianoni békeszerződés aláírását (1920. június 4.) követően, de főképp a második világháborút (1945) követően a románság – elsősorban a román kommunista rendszer – már nem volt ilyen kegyes. Az erdélyi, illetve a barcasági szászság kálváriája számos stációt (pl.: vagyonából való kiforgatása, az NSZK-nak „fejpénz” ellenében történt eladása, stb.) élt meg, melyek következtében szinte teljesen kiveszett Erdélyből.

8. kép: A történelmi Brassó szabad királyi város, valamint Brassó vármegye címere

Forrás: STRÖHL, HUGO GERARD: Österreichisch-Ungarische Wappenrolle: <http://www.hot.ee/wappenroll1/444Brasso.jpg> (Letöltés ideje: 2015. július 14.)

9. kép: Brassó szabad királyi város látképe a 17. században

Forrás: Radu Oltean grafikus munkája. Látványterképek. Városok-Várak-Kastélyok: https://www.latvanyterkep.hu/magyar/oldalak/brasso_panoramaterkepe/ (Letöltés ideje: 2017. december 13.)

D, Egyetemi jegyzetek, tankönyvek, egyéb publikációk

Egyetemi munkásságom a határon túli magyarság demográfiai sajátosságai és népesedéstörténet mellett a demográfia tudományához, valamint a társadalomstatistikához, mint ágazati statisztikai területhez köt. Demográfia tudományból 2008-ban tudományos fokozatot, Ph.D-t szereztem.

Publikációim egy része **egyetemi tankönyvekhez, oktatási segédletekhez** kapcsolódik, melyek többsége az SZTE ÁJTK Pólay Elemér Alapítvány gondozásában jelent meg. Az egyetemi jegyzetek jelentősebb hányada a **demográfiával** foglalkozik, azon belül a népmozgalmi folyamatokkal (élveszületés, halálozás, házasságkötés, válás, illetve vándorlás), ugyanakkor a népesedési elméletek, a népesedéspolitika, a történeti demográfia, a településdemográfia, a népesség száma és struktúrája, a lakóház és lakásstatistika, továbbá a család- és háztartás statisztikát is vizsgálja. A demográfia témaköréhez kapcsolódó tansegédleteket társszerzőmmel, KATONA TAMÁS professzorral, egyetemi tanárral közösen írtuk.

A demográfia mellett a **társadalomstatistika** területén is jelentek meg tansegédleteim, melyek kiadásában szintén a szegedi jogi karhoz kapcsolódó Pólay Elemér alapítvány segített. A társadalomstatistikán belül főképp az egészségügyi statisztikával, a kultúrstatisztikával, a nemzetiségi és felekezeti statisztikával, továbbá az időmérleg és életmód statisztikával, a hajléktalanok és fogyatékos emberek statisztikájával is foglalkoznak az egyetemi tansegédleteim.

Külön kutatási területként említeném szerzőtársammal, PETRES TIBOR egyetemi docenssel írt tansegédleteim a **balkáni államok statisztikai és demográfiai sajátosságait** illetően. Főképp a Szerbiához és Montenegróhoz tartozó Szandzsákról, mint egyedülálló vallási régióról, továbbá Európa legfiatalabb államairól, Koszovóról és Montenegróról jelentek meg tansegédleteink a szegedi Pólay Elemér Alapítvány gondozásában. Ehhez a területhez kapcsolódóan a KSH Területi Statisztika című tudományos folyóiratában jelentettünk meg tanulmányokat. Itt már PETRES TIBOR mellett, KOVÁCS PÉTER habilitált, egyetemi docens, tanszékvezető is szerzőtársunk volt.

Tudományos munkásságomhoz kapcsolódóan megemlíteném, hogy más területekhez is kapcsolódnak kutatásaim, írásaim. Így a hazai öngyilkosságok statisztikai adatokkal történő alátámasztása és vizsgálata kapcsán a budapesti Medicina Kiadó gondozásában is jelent meg egy könyvfejezetem.⁸⁷

Több kisebb írásom, közleményem jelent meg a **határon túli magyarság témakörében**, de szorosan a kutatási körömbé kevésbé tartozó területekről, továbbá a Szegedi Tudományegyetem Statisztikai és Demográfiai Tanszék múltjáról, illetve egykori professzorairól, melyre a KSH által kiadott „*Portrék a magyar statisztika és népességtudomány történetéből*” című életrajzi lexikonban is felhasználtak, illetve citáltak.⁸⁸

⁸⁷ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Öngyilkosságok a hazai statisztikai adatok tükrében*. In: FILÓ MIHÁLY (szerk.): *Halálos bűn és szabad akarat: Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2013, 211-229. pp.

⁸⁸ RÓZSA DÁVID (főszerk.): *Portrék a magyar statisztika és népességtudomány történetéből, Életrajzi Lexikon a XVI. századtól napjainkig*. KSH Könyvtár, Budapest, 2014, 76., 320-321., 423., 445- 446. pp.

II. Az oktatási eredményekről

Az egyetemi oktatásban 2003 óta veszek részt. Ebben az évben kezdtem meg a doktoranduszi képzést az SZTE Állam- és Jogtudományi Karán. Kezdetben a PROF. DR. KATONA TAMÁS által vezetett Statisztikai és Demográfiai Tanszéken végeztem kutatásokat, majd fokozatosan az oktatási munkába is bekapcsolódtam, gyakorlatok tartásával.

A 2004-es esztendőől a budapesti Károli Gáspár Református Egyetemen kértek fel órátartására, ahol hosszú éveken keresztül „*Demográfia*” címmel tartottam előadásokat. Ettől az évtől az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Karon is tartottam „*Statisztika*”, illetve „*Demográfia*” előadásokat. Az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző karon 2008-ig, a Károli Gáspár Református Egyetemen 2012-ig töltöttem be oktatói megbízást.

A 2006-os esztendőben az ELTE Állam és Jogtudományi Karának Statisztikai és Jogi Informatikai Tanszékén nyertem el határozatlan idejű tanársegédi megbízatást. A következő évben a tanszéket összevonták a Közgazdaságtan Tanszékkel, mely így az új tanszék a Közgazdaságtan és Statisztika Tanszék nevet nyerte el. A Ph.D tudományos fokozat elnyerése (2008) után határozatlan idejű egyetemi adjunktusi kinevezést kaptam. Ebben az évben kerültem félállásban az SZTE ÁJK Statisztikai és Demográfiai Tanszékére.

Az ELTE ÁJK Közgazdaságtani és Statisztikai Tanszékén „*Általános statisztika*”, valamint „*Alkalmazott statisztika*” gyakorlatokat, valamint a jogász levelezős hallgatóknak „*Demográfia*”, „*Társadalomstatisztika*” előadásokat, a nappalis joghallgatóknak pedig „*Statisztika*”, „*Határon túli magyarság demográfiai sajátosságai*”, valamint a kriminológus képzésén „*Kriminál- és Társadalomstatisztika*” előadásokat tartok.

Az SZTE ÁJK Statisztikai és Demográfiai Tanszékén a nappalis joghallgatóknak hosszú éveken át „*Általános statisztika*” gyakorlatokat tartottam, egészen 2017-ig. A 2017/2018. tanév első szemeszterétől kezdve „*Jogi adatgyűjtés és feldolgozás*” gyakorlatok tartására kértek fel. Ugyanakkor az SZTE ÁJK nappali jogászképzésen hosszú évek óta előadásokat tartok a „*Határon túli magyarság demográfiai sajátosságai*”, illetve „*Magyarország népesedéstörténete*” címmel. Itt emelném ki, hogy az SZTE Statisztikai és Demográfiai Tanszékén a tudományos munkásságom eredményeként – az országban talán elsőként – emeltük be a demográfia tudomány oktatásába a határon túli magyarság népesedési sajátosságainak vizsgálatát. Továbbá nagy hangsúlyt fektettem a történelmi Magyarország népesedéstörténetének feltárására is, mely szakterület napjainkban nem tartozik a „*elsődleges*” demográfiai vizsgálódási területek közé. Ugyanakkor fontosnak tartom, hogy a „*trianoni traumát*” népesedéstörténeti szempontból is körüljárjuk. A szemléletmód kapcsán hangsúlyoznám, hogy nemcsak a magyarság, hanem más, egykor velünk élt népcsoportok – például az erdélyi szászok – népesedéstörténeti sajátosságait is „*górcső*” alá vettem. Hiszen csak az egyes népcsoportok „*kölcsönhatása*” révén ismerhetők meg a Kárpát-medence egykori etnikai, illetve felekezeti struktúrájának változásai.

Az Szegedi Tudományegyetem Nemzetközi Tanulmányok képzésén „*Statisztika*” előadásokat, a Munkaügyi és Társadalombiztosítási Igazgatási alapképzésen (BA) „*Statisztika*” és „*Demográfia*” előadásokat, valamint a jogi asszisztens képzésén „*Bűnügyi és statisztikai adatszolgáltatási ismeretek*” címmel szintén oktatói munkát látok el.

Közreműködöm továbbá az SZTE ÁJK jogász levelező képzésen is „*Jogi adatgyűjtés és feldolgozás*” címmel, előadások tartásában.

Az ELTE ÁJK Közgazdaságtan és Statisztika Tanszékén, valamint az SZTE ÁJK Statisztikai és Demográfiai Tanszékén évfolyam-, illetve szakdolgozat témaköreim az elmúlt évtized folyamán több nappalis és levelezős hallgató választotta.

Megtisztelő számomra, hogy az „MTA IX. Osztályához tartozó Demográfiai Osztályközi Állandó Bizottság”, valamint a „Statisztikai és Jövőkutató Tudományos Bizottság” „Statisztikai Tudományos Albizottság (STAB)” tagja lehetek.

Publikációs jegyzék – időrendben (2003-2017)

2017

1. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Brassó vármegye etnikai és felekezeti statisztikája*. Szegedi Tudományegyetem – NKA, Szeged, 2017, 308 p.
2. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A határon túli magyarság fogalma, keletkezése*. 67-130. pp. In: SZAKÁCS ILDIKÓ RÉKA (szerk): *Nemzetpolitikai ismeretek. Nemzetközi és Regionális Tanulmányok, 13. szám*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete, Szeged, 2017.
3. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Zsombolyai járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 96. p
4. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyikindai járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 84. p
5. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Francia települések a Bánságban: Károlyliget, Szentborbála és Szenthubert*. 85-97. pp. In: BATA JÁNOS (szerk.): ARACS - A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA 17. évfolyam, 2. szám, Szabadka, 2017.
6. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Törökbecsei járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 56. p
7. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Párdányi járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 53. p
8. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Perjámosi járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 52. p
9. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A katonai határőrvidék vázlatos történelme és "statisztikája"*. 73-83. pp. In: BATA JÁNOS (szerk.): ARACS - A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA 17. évfolyam, 3. szám, Szabadka, 2017.
10. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi viszonyok a történelmi Krassó-Szörény vármegye területén, különös tekintettel az egykori vármegye közigazgatására*. 163-196. pp. In: FÖLDI ANDRÁS (szerk): *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Iniversitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae*. LII. évfolyam, Budapest, (2015) 2017.
11. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Csenei járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 64. p
12. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nagybecskerek, a történelmi Torontál vármegye székhelyének vázlatos népesedéstörténete a trianoni békeszerződés aláírásáig*. 75-91. pp. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk): FORUM, Acta Juridica et politica, VI. évfolyam, 2. szám, Szeged, 2016.
13. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Bánlaki járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 80. p
14. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Pancsovai járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 90. p

15. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Alibunári járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 36. p
16. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Torontál vármegye "első emberei" - a "behozatali főispánok" korszakában (1780-1807)*. 68-77. pp. In: BATA JÁNOS (szerk.): ARACS - A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA 17. évfolyam, 5. szám, Szabadka, 2017.
17. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Módosi járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 72. p
18. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Antalfalvai járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 49. p
19. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagybecskereki járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 124. p
20. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyszentmiklósi járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 67. p
21. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Törökkanizsai járásában*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2017, 86. p.
22. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Demographic Characteristics of Ethnic Hungarians beyond the Border in 2011*. 25-45. pp. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): FORUM, Acta Juridica et politica, VI. évfolyam, 2. szám, Szeged, 2017. (megjelenés alatt)

2016

23. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén (különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre): Vavró István, a tudós és pedagógus*. 27-39. pp. In: KATONA TAMÁS – KOVACSICSNÉ NAGY KATALIN – LACZKA ÉVA ZITA (szerk.) *Ünnepi kötet Dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára*. Budapest: Magyar Statisztikai Társaság; Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 2016.
24. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Mollyfalva - az eltűnt település*. 88-96. pp. In: BATA JÁNOS (szerk.): ARACS - A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA 16. évfolyam, 3. szám, Szabadka, 2016.
25. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A bánáti németek golgotája*. 59-69. pp. In: BATA JÁNOS (szerk.): ARACS - A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA 16. évfolyam, 4. szám, Szabadka, 2016.

2015

26. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok Brassóban*. In: KOVÁCS PÉTER (szerk.): *Gazdasági és társadalmi elemzések és fejlesztési lehetőségek: Az ELI társadalmi, gazdasági megalapozása és multiplikátor hatása*. Pátria Nyomda, Budapest, 2015. 288-308. pp.
27. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS: *Demográfia*. (Hetedik, átdolgozott kiadás) Iurisperitus Bt., Szeged, 2015, 410 p.
28. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Bánság újratelepítése, különös tekintettel a 18. századi telepítési folyamatokra*. 31-48. pp. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): FORUM, Acta Juridica et politica, V. évfolyam, 1. szám, Szeged, 2015.

2014

29. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Pancsova vázlatos népesedéstörténete, különös tekintettel az anyanyelvi és vallási sajátosságokra*. 163-180. pp. In: FÖLDI ANDRÁS (szerk.): *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Iniversitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae*. LI. évfolyam, Budapest, 2014. 163-180. pp.

30. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történeti demográfia fogalma, tárgya*. In: *Oktatás, kutatás több mint fél évszázadon keresztül: Ünnepi kötet Dr. Kovacsicsné Nagy Katalin tiszteletére*. Magyar Statisztikai Társaság, Budapest, 2014. 30-83. pp.
31. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben*. 69-97. pp. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk): FORUM, Acta Juridica et politica, 1. szám, Szeged, 2014, 69-97. pp.
32. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS: *Demográfia*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2014. (Internetes Kiadvány, TAMOP 4.2.5 Pályázat könyvei, Tankönyvtár.hu)

2013

33. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Öngyilkosságok a hazai statisztikai adatok tükrében*. In: FILÓ MIHÁLY (szerk.): *Halálos bűn és szabad akarat: Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. Medicina Kiadó, Budapest, 2013, 315 p.
34. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A hétfalusi csángók nemzetiségi és felekezeti sajátosságai*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk): FORUM: Acta Juridica et Politica III.:(2.), Szeged, 2013, 67-104. pp.
35. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Magyarságmentés a történelmi Bács-Bodrog vármegyében II.*, JURÁTUS XVIII. évfolyam:(86. szám), Budapest, 2013, 1 p.

2012

36. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Magyarságmentés a történelmi Bács-Bodrog vármegyében I.*, JURÁTUS XVIII. évfolyam:(85. szám), Budapest, 2012, 1 p.
37. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Magyarságmentés a történelmi Hunyad vármegyében*. JURÁTUS XVI. évfolyam:(72. szám), Budapest, 2012, 2. p.
38. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A határon túli magyarság demográfiai sajátosságai*. In: KARDOS LILI (szerk.): *„Demográfia: kockázatok és perspektívák Európa szívében” = „Démographie: enjeux et perspectives au coeur de l'Europe”*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Az Európa-Tanulmányok Központ Füzetek 5., Szeged, 2012. 31-45. pp.
39. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Les spécificités démographiques des hongrois d'outre-frontières*. In: KARDOS LILI (szerk.): *„Demográfia: kockázatok és perspektívák Európa szívében” = „Démographie: enjeux et perspectives au coeur de l'Europe”*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Az Európa-Tanulmányok Központ Füzetek 5., Szeged, 2012, 46-61. pp.

2010

40. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Demographic Characteristics of Ethnic Hungarians beyond the border*. KSH, Budapest, 2010. 20. p.
41. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS: *Demográfia*. (Hatodik, átdolgozott kiadás) Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010. 411 p.
42. GYÉMÁNT RICHÁRD – KOVÁCS PÉTER – PETRES TIBOR: *Montenegró, Európa második legfiatalabb állama*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010. 48 p.

2009

43. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Magyarok - államhatárainkon túl*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2009, 404. p.
44. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS: *Demográfia* (Ötödik, átdolgozott kiadás). Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2009, 420. p.
45. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Társadalomstatisztika* (Harmadik, átdolgozott kiadás). Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2009, 240. p.

46. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Pozsony népesedéstörténete, különös tekintettel a 20. századi településegységekre*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Sectio Juridica et Politica 72. (6), Szeged, 2009, 171-204. pp.

2008

47. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS: *Demográfia* (Negyedik, átdolgozott kiadás), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008, 411. p.
48. GYÉMÁNT RICHÁRD – PETRES TIBOR: *Koszovó*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008, 130. p.
49. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Magyarország népesedéstörténete a 13. században*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum, Tomus IV., Fasciculus 1-15., Szeged, 2008.
50. BALOGH MIKLÓS – GYÉMÁNT RICHÁRD – KOVACSICS NÉ NAGY KATALIN – PUKLI PÉTER – VAVRÓ ISTVÁN (szerk.): *A statisztika és a közigazgatás elkötelezettje. Ünnepi kötet a 60 éves Katona Tamás tiszteletére*, Budapest, ELTE Állam és Jogtudományi Kar – Központi Statisztikai Hivatal, Bibliotheca Iuridica. Az ELTE Állam-és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai. Libri Amicorum; 26., 2008, 542. p.
51. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA ZSÓFIA: *A szegedi Statisztikai és Demográfiai Tanszék jeles tudósai (1921–1996)*. A statisztika és a közigazgatás elkötelezettje, Ünnepi kötet, a 60 éves Katona Tamás tiszteletére, ELTE, ÁJK – KSH, Budapest, 2008, 14. p.
52. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Gyémánt Richárd: Karunk új doktorai*. In: DIALÓGUS, Szeged, 2008, 17-19. pp.

2007

53. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Társadalomstatisztika*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007, 204. p.
54. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Magyarország népesedéstörténete a 12. században*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXX., Fasciculus 4., Szeged, 2007, 80. p.
55. GYÉMÁNT RICHÁRD – PETRES TIBOR: *Montenegró közigazgatása és nemzetiségi statisztikája*. (KSH), Területi statisztika, 2007., 10. (47.). évf. 3. sz., 281-295. pp.

2006

56. GYÉMÁNT RICHÁRD – PETRES TIBOR: *A Szandzsák, mint egyedülálló vallási régió*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006, 174. p. (egyetemi jegyzet).
57. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A felvidéki magyarság demográfiai sajátosságai és a szlovák regionalizáció*. (KSH) Területi Statisztika, 9. (46.) évfolyam 2.szám, Budapest, 2006, 196-209. pp.
58. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A felvidéki magyarság, mint európai uniós kisebbség*. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2006.
59. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS – SZONDI ILDIKÓ: *Demográfia*. (Második, átdolgozott kiadás) Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006, 331. p.
60. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS – SZONDI ILDIKÓ: *Demográfia*, (Harmadik, átdolgozott kiadás) Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006, 353. p.
61. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A burgenlandi magyarság a statisztikai adatok tükrében*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006, 273. p. (egyetemi jegyzet)

2005

62. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A burgenlandi magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai.* (KSH) Területi Statisztika, Budapest, 2005. 8. (45.) évfolyam 1. szám, 33-45. pp.
63. GYÉMÁNT RICHÁRD – PETRES TIBOR – KOVÁCS PÉTER: *A Szandzsák, az egyedülálló vallási régió.* (KSH) Területi Statisztika, Budapest, 2005, 278-287. pp.
64. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS – SZONDI ILDIKÓ: *Demográfia.* Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005. 248. p.
65. GYÉMÁNT RICHÁRD – SZONDI ILDIKÓ: *A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai.* Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005, 262. p. (egyetemi jegyzet).
66. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Temes vármegye népesedéstörténete.* Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum, Tomus IV., Fasciculus 1-15., Szeged, 2005, 73-101. pp.

2004

67. GYÉMÁNT RICHÁRD – DROZDIK ZSUZSA: *A horvátországi magyarság területi és társadalomstatistikai sajátosságai.* (KSH) Területi Statisztika, Budapest, 2004. 7. (44.) évfolyam 4. szám, 361-380. pp.
68. GYÉMÁNT RICHÁRD – SZONDI ILDIKÓ: *Demográfiai vizsgálódások a burgenlandi magyarság körében.* Demográfia folyóirat, Budapest, 2004, 79-121. pp.
69. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete.* Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum, Tomus IV., Fasciculus 1-15., Szeged, 2004, 203-282. pp.
70. GYÉMÁNT RICHÁRD – SZONDI ILDIKÓ: *Bevezetés a demográfiába.* Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2004, 222. p.

2003

71. GYÉMÁNT RICHÁRD – PETRES TIBOR – SZONDI ILDIKÓ: *Magyar települések a Muravidéken.* (KSH) Területi Statisztika, Budapest, 2003. 6. (43.) évfolyam 2. szám. p. 150-168.
72. GYÉMÁNT RICHÁRD – PETRES TIBOR – SZONDI ILDIKÓ: *A szerbiai Vajdaság az ezredfordulón, a népszámlálási adatok tükrében.* (KSH) Területi Statisztika, Budapest, 2003. 6. (43.) évfolyam 4. szám, p. 361-376.
73. GYÉMÁNT RICHÁRD – SZONDI ILDIKÓ: *Az erdélyi szászok a népszámlálási adatok tükrében.* Szeged, 2003, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXIII., Fasc. 13., 50. p.
74. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A vajdasági magyarság és népesedési viszonyai.* SZTE, ÁJTK, Tudományos Diákköri Szemle, 2003., 311-356. pp, (különdíjas harmadik helyezés, OTDK, Debrecen)
75. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Statisztikai és Demográfiai Tanszék.* In: DIALÓGUS, Szeged, 2003, 4-6. pp.

Tartalomjegyzék

I. A fontosabb tudományos eredmények szemléje	1
A, A határon túli magyarság demográfiai sajátosságai	1
I. A kutatás tárgya.....	1
II. A határon túli magyarság számbeli alakulásáról „dióhéjban”	1
II. 1. Erdély – A romániai magyarság demográfiai sajátosságai	3
II. 2. Felvidék – A szlovákiai magyarság demográfiai sajátosságai.....	5
II. 3. Délvidék – A szerbiai magyarság demográfiai sajátosságai.....	7
II. 4. Kárpátalja – Az ukrajnai magyarság demográfiai sajátosságai	8
II. 5. Muraköz, Drávaszög, Fiume – A horvátországi magyarság demográfiai sajátosságai	10
II. 6. Várvidék (Őrvidék) – Az ausztriai magyarság demográfiai sajátosságai.....	11
II. 7. Muravidék – A szlovéniai magyarság demográfiai sajátosságai	13
B, Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye területén.....	16
I. A kutatás tárgya.....	16
II. A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete, etnikai és felekezeti sajátosságai	17
C, Etnikai és felekezeti viszonyok a barcasági szászok körében	20
I. A kutatás tárgya.....	20
II. A Barcaság, illetve a történelmi Brassó vármegye népesedéstörténete	20
III. Brassó szabad királyi város népesedéstörténete, etnikai és felekezeti sajátosságai	26
D, Egyetemi jegyzetek, tankönyvek, egyéb publikációk	29
II. Az oktatási eredményekről	30
Publikációs jegyzék – időrendben (2003-2017).....	31
Tartalomjegyzék.....	36